

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**AFGANİSTAN'DAN İRAN'A GÖÇLER BAĞLAMINDA
İRAN'IN GÖÇMEN POLİTİKASI**

Azizullah RAHİMİ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

AĞUSTOS 2023

**AFGANİSTAN'DAN İRAN'A GÖÇLER BAĞLAMINDA İRAN'IN
GÖÇMEN POLİTİKASI**

Azizullah RAHİMİ

**YÜKSEK LİSANS
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI**

**ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

AĞUSTOS 2023

TEZ ONAY SAYFASI

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Azizullah RAHİMİ tarafından hazırlanan “Afganistan’dan İran’a Göçler Bağlamında İran’ın Göçmen Politikası” başlıklı tez çalışması 25/08/2023 tarih ve 10:00 saatinde yapılan tez savunma sınavında aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak **KABUL** edilmiştir.

	Kabul	Ret
Başkan, Prof. Dr. Bilal KARABULUT AHBVÜ / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	☒	☐
Danışman, Prof. Dr. Fırat PURTAŞ AHBVÜ / İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi	☒	☐
Üye, Doç. Dr. Zafer SAĞIROĞLU AYBÜ / İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi	☒	☐

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Azizullah RAHİMİ

25/08/2023

AFGANİSTAN'DAN İRAN'A GÖÇLER BAĞLAMINDA İRAN'IN GÖÇMEN
POLİTİKASI

(Yüksek Lisans Tezi)

Azizullah RAHİMİ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Ağustos 2023

ÖZET

Küresel politika yanında Ortadoğu, Körfez ve Güney Kafkasya ve Orta Asya gibi bölgelerin gelişmelerinde etkili olan İran uluslararası sistemin önemli aktörlerinden biridir. İran-Afganistan ilişkilerini özel kılan pek çok faktör arasında iki ülkenin de kendini Fars kökenli görmesi, 900 km'lik kontrolü zor ortak sınır yanında ortak dil, kültür ve dini değerleri paylaşması ve ekonomik açıdan da birbirine bağımlı olması başta gelir. Bu tezin konusunu İran'ın Afganistan'ın iç ve dış siyaseti üzerindeki etkisi ve müdahalesi oluşturmaktadır. İran bölgesel hedefleri ve kendi iç güvenlik endişelerinden dolayı Afganistan üzerinde kontrol sağlamayı önemli görmektedir. Güvenlik endişeleri, ekonomik beklentileri ve bölge genelini kapsayan milli güvenlik siyaseti İran'ı Afganistan'daki güç dengeleri tesisine doğrudan dâhil olmaya zorlamaktadır. Tezimizde ortaya koymaya çalıştığımız üzere İran kendi siyasi hedefleri ve bölgesel dış politikası bağlamında Afganistan'ın iç ve dış siyasetine müdahale etmektedir. Afganistanlıların ülkelerindeki siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik vb. sebeplerden dolayı komşu ülkelere göç etmeleri XX. Yüzyılın ortalarında başlayan bir süreç olup günümüzde de yoğun bir şekilde devam etmektedir. Göç yolculuğu sırasında Afganistan göçmenleri birçok sıkıntıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu göçmenlerden bir kısmı düzenli göç statüsüne sahipken çoğunluk ise düzensiz göçmen statüsüne sahiptir. Bu nedenle, göçmenlerin çoğu göç ettikleri İran'da eğitim, yatırım, ticaret, çalışma vb. haklarından da sınırlı bir şekilde istifade edebilmişlerdir. 2021 yılının Ağustos ayında Afganistan'ı Taliban'ın ele geçirmesiyle İran'a düzensiz göç daha da katlanarak artmıştır. İran'da sayıları 3 milyon civarında tahmin edilen Afganistanlı göçmenlerin durumu ve bu unsurun İran-Afganistan ilişkilerine etkisi tezde ele alınmıştır.

Bilim Kodu : 10569804
Anahtar Kelimeler : Afganistan, İran, Taliban Yönetimi, Göç, Güvenlik
Sayfa Adedi : 67
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

IRAN'S MIGRATION POLICY IN THE CONTEXT OF MIGRATION FROM
AFGHANISTAN TO IRAN
(M. Sc. Thesis)

Azizullah RAHİMİ

ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES

August 2023

ABSTRACT

Iran is one of the significant actors in the international system, exerting influence on the developments in regions such as the Middle East, the Gulf, South Caucasus, and Central Asia. Among the various factors that make Iran-Afghanistan relations unique, both countries share a sense of being of Persian origin, have a common border stretching over 900 km, and share common language, culture, and religious values. Additionally, they are economically interdependent. The main focus of this thesis is Iran's influence and intervention in Afghanistan's internal and external politics. Due to its regional goals and internal security concerns, Iran considers maintaining control over Afghanistan important. Its security concerns, economic expectations, and national security policies covering the broader region compel Iran to directly engage in establishing power balances in Afghanistan. As our thesis aims to demonstrate, Iran interferes in Afghanistan's internal and external politics within the context of its own political objectives and regional foreign policy. The process of Afghan people migrating to neighboring countries due to political, social, cultural, economic, and other reasons has been ongoing since the mid-20th century and continues intensively to this day. Afghan migrants face numerous difficulties during their migration journey. While some of these migrants have regular migration status, the majority are irregular migrants. Therefore, most migrants have had limited access to education, investment, trade, and work rights in Iran, where they migrated. With the Taliban's takeover of Afghanistan in August 2021, irregular migration to Iran has increased even further. The situation of Afghan migrants, estimated to be around 3 million in Iran, and the impact of this phenomenon on Iran-Afghanistan relations are addressed in the thesis.

Science Code : 10569804
Key Words : Afghanistan, Iran, Taliban Rule, migration, security
Page Number : 67
Supervisor : Prof. Dr. Fırat PURTAŞ

TEŞEKKÜR

Yüksek lisans eğitimim ve tez çalışmam süresince, değerli danışman hocam Prof. Dr. Fırat PURTAŞ'ın sağladığı kapsamlı destek ve rehberlikleriyle öne çıkan bir akademik deneyim yaşadım. Hocam, bilgi birikimini benimle büyük bir özveriyle paylaşmış, tez çalışmamın her aşamasında beni cesaretlendirerek desteklemiştir. Onun bu özverili yaklaşımı ve teşvikleri, benim için önemli bir itici güç olmuştur. Bu nedenle, hocama içten şükranlarımı sunmak istiyorum.

Bunun yanı sıra, hayatım boyunca aile fertlerimin sürekli olarak arkamda hissettiğim ilgi ve desteklerine de vurgu yapmak istiyorum. Başarıma duydukları inanç ve benimle paylaştıkları beklentiler, benim için büyük bir isteklendirme kaynağı olmuştur. Ailem, adımlarımı attığım her an yanımda olduklarını hissettirmiş ve başarıya ulaşmamda etkili olmuştur. Bu nedenle, sevgi ve teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Ayrıca, Türkiye'de eğitim fırsatı sunan ve maddi-manevi destek sağlayan YTB ailesine de minnettarlığımı ifade etmek istiyorum. YTB'nin sağladığı imkânlar ve destekler, okuma sürecimde büyük bir öneme sahip olmuştur. Bu sayede, kendimi geliştirme ve ilerleme fırsatı buldum. YTB'ye bu değerli katkıları için teşekkürlerimi iletmek istiyorum.

Bu süreçte beni yönlendiren ve ağabeylik eden Ömer KAYIR, Dr. Ahmet ÖZKAN, Doç. Dr. Oğuzhan AYDIN ve Ahmet Baba'ya da teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Onların rehberlikleri ve yardımları, benim ileriye doğru adım atmamda büyük bir rol oynamıştır. Ayrıca, Türk Halkı'na olan minnettarlığımı da ifade etmek istiyorum.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	iv
ABSTRACT.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİLLERİN LİSTESİ	x
1. GİRİŞ.....	1
2. KAVRAM VE KURUMSAL AÇIDAN GÖÇ	5
2.1. Göçün Kavramsal Çerçevesi.....	5
2.1.1. Düzenli Göç.....	6
2.1.2. Düzensiz Göç	7
2.1.3. Mülteci Göçleri.....	8
2.1.4. Uluslararası İşgücü Göçleri	8
2.2. Dünya Üzerindeki Göç Hareketlerinin Nedenleri	9
2.2.1. Ekonomik Nedenler.....	9
2.2.2. Siyasal Nedenler.....	10
2.2.3. Sosyal Nedenler.....	11
2.2.4. Çevresel Nedenler	12
2.2.5. Politik Nedenler.....	13
2.2.6. Eğitim ve Kültürel Nedenler	14
2.3. Göç Hareketlerinin Sonuçları	14
2.4. Göçmen Kimdir	15
2.5. Sığınmacı ve Mülteci Kavramları.....	16
2.6. Kaynak, Transit ve Hedef Ülke	16
2.6.1. Petersen'in Göç Kuramı	17

3. AFGANİSTAN VE İRAN'IN YÖNETİM YAPISI VE GENEL DIŞ POLİTİKASI	19
3.1. Afganistan'ın Yönetim Yapısı	19
3.1.1. Afganistan'ın Ekonomik Durumu	21
3.1.2. İran'ın Ekonomik Durumu	24
3.2. Afganistan'daki Etnik Gruplar	25
3.2.1. Peştunlar	26
3.2.2. Tacikler	26
3.2.3. Türkler	27
3.2.4. Hazarlar	28
3.2.5. Diğer Etnik Gruplar	28
3.3. İran'ın Yönetim Yapısı ve Afganistan Dış Politikası	29
3.3.1. İran'ın Siyasi Yapısı	30
3.4. İran'ın Dış Politikası	31
3.5. Afganistan vatandaşlarının İran'a Yönelik Göçleri ve Afgan Göçünün Oluşum Süreçleri	32
3.6. 2001 Sonrası İran'ın Afganistan Politikası	35
4. İRAN AFGANİSTAN İLİŞKİSİ AÇISINDAN AFGAN GÖÇMENLERİ	37
4.1. İran – Taliban İlişkileri	37
4.2. İran'ın Afgan Mültecilere Yönelik Uygulamaları	38
4.3. İran'da Afgan Mülteci Krizi	42
4.4. İnsani Kriz ve Güvenlik Kaygıları	44
4.5. İran'ın Afganistan'daki Siyasi Etkisi	44
4.6. İran'ın Taliban'a Karşı Muhalefeti	46
4.7. Gönüllü Geri Dönüş Kapsamında Afganistan Göçmenleri	50
4.8. Afgan Göçmenlerinin İran'da Karşılaştıkları Sorunlar	51

	Sayfa
4.8.1. İkamet	51
4.8.2. İstihdam	53
4.8.3. Eğitim	54
4.8.4. Sağlık.....	55
4.8.5. Barınma	55
5. SONUÇ	59
KAYNAKLAR	63
ÖZGEÇMİŞ	67

ŞEKİLLERİN LİSTESİ

Şekil	Sayfa
Şekil 4.1. İran'ın Afganistan göçmenlerini geri gönderebilmek için kullandığı politika araçlar.....	41

1. GİRİŞ

Göç, insanların varoluşlarından beri süre gelerek devam eden bir olgudur. Göç, her ne kadar mekân değişikliği olarak algılansa bile göçün psikolojik, sosyal, siyasal vb. pek çok farklı boyutu söz konusudur. Göç sadece göç eden kişiyi ve göç veren bölgeyi etkilemekle kalmaz aynı zamanda göç alan bölgeyi de etkiler. Günümüzde göç alan ülkelerin karşı karşıya kaldıkları sorunlar göçmenlerin yaşadığı sorunları bastırmış durumdadır.

Göç politikaları, genel anlamda, bir ülkeye giriş, yerleşme ve ayrılma süreçlerini düzenleyen resmi ve gayri resmi uygulamalardır. Bu politikalar, çoğunlukla kısıtlayıcı veya engelleyici hükümler içerirken, bazen istisnai durumlar da teşvik edilebilir. Bu politikalar, devletlerin göçmenlerin hareketlerini yönetme ve kontrol altında tutma amacını taşır.

Göç veren ülkelerin başında Asya'nın kalbi olarak tarif edilen Afganistan ilk sırada yer almaktadır. 1979 yılında Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali ile başlayan karışıklıklar Afgan halkının göç hareketliliğini artırmış ve günümüze kadar devam eden göç gündemi oluşturmuştur. Ülkede büyük göçler Sovyet işgali sonrasında da devam etmiştir. Afganistan kaynaklı göçlerden en çok etkilenen ülkelerin başında ise İran gelmektedir.

İran'daki Afganistanlı göçmenlerin varlığı, İran göçmen topluluğunun en büyük demografisi olarak, sosyal ve kültürel boyutlarda daha fazla araştırmayı gerektirmektedir. Bu iki millet arasında dil ve ortak din gibi faktörler, kültürel benzerliklerin varlığına işaret etmekte ve göçmenlerin ev sahipliğini yaptığı ülkenin toplumuna daha az yabancılaşma ve uzaklık hissi yaşamasına katkıda bulunabilir. Ancak yapılan gözlemler ve araştırmalar, ülkede üç nesilden oluşan Afgan göçmenlerinin dostluk, iş ilişkileri, sosyal etkileşimler vb. alanlarda zorlu deneyimler yaşadığını göstermektedir. (Keşani, 1398: 9-30).

İran Afganistan'dan gelen mültecilere ev sahipliği yapma konusunda öne çıkmaktadır. Afganistanlı mülteciler, İran'ı tercih etmelerinin nedenleri arasında siyasi ve ekonomik faktörler bulunmaktadır. Özellikle 1973 yılından sonra Afganistan'dan İran'a önemli göç dalgaları yaşanmıştır. 1979'daki çatışmalar da, Afganistan'dan iltica etmek zorunda kalan mültecilere Pakistan ve İran sınır kapılarını açarak, onlara sahip

çıkmiştir. İran, gelen mültecilere eğitim ve sağlık başta olmak üzere çeşitli hususlarda ücretsiz imkânlar sunarak, hayatlarını idame ettirmede destek çıkmışlardır. Ancak daha sonra, hem Pakistan hem de İran, Afganlıların sayısını azaltma yollarını araştırmıştır. Bu bağlamda, İran, Afganlı mültecilere yönelik olarak çeşitli ürünlerin fiyatlarını artırmış ve istihdam konusunda kısıtlayıcı ve zorlaştırıcı politikalar uygulamaya başlamıştır. (Baytar, 2022: 1105-1118).

İfade ettiğimiz gibi İran hükümeti her ne kadar başlarda Afganistan halkına açık kapı bırakmış olsa da sonralarında problem yaratmaya başlamıştır. 1989 yılında Sovyet Rusya'nın geri çekilmesinin ardından Afgan halkının ülkelerine geri dönüş süreci başlamıştır. Ancak bu defa da mücahitler arasındaki iktidar mücadelesi ve Afganistan'da güç kazanan Taliban'ın ortaya çıkmasıyla bu süreç sekteye uğramıştır. 1990'lı yıllardan itibaren Afgan göçlerinde yaşanan artış İran için artık bir sorun oluşturmaya başlamıştır. Bunun sonucunda da İran, açık kapı anlayışından uzaklaşmaya başlamıştır.

ABD'nin 2002 yılında Afganistan'a yerleşmesi ve Taliban'ın yönetimden uzaklaştırılması Afganistan halkı için bir umut olmuş ve bu vesileyle de Afganistan'a geri dönüşler başlamıştır. Ancak Afganistan'daki siyasi ve ekonomik durum belirsizliğini devam ettirdiği için yüzbinlerce Afgan, İran'da yaşamaya devam etmiştir. Afganlar için İran "hem hedef ülke" hem de transit ülke konumundadır. Bu sebeple, İran üzerinden Afgan göçü Türkiye'ye yoğunluk kazanmıştır.

İran'da yaşayan Afganistanlılar farklı statü ve belgelere sahiptirler. Bu farklılıklar, Afganların İran'da nasıl yaşadığına ve hangi haklara sahip olduklarını etkiler. Amayesh kart sahipleri, belirli bir program veya süreç kapsamında İran'da bulunan Afganlardır. Bu kartlar, belirli hak ve avantajlara sahip olduklarına işarettir. İran'a Afgan pasaportuyla vizeli giriş yapıp, resmi olarak İran'a seyahat edenler de belirli bir süre içinde bu ülkede kalabilir. Belgesiz Afgan mülteciler ise İran'a kaçak yollarla gelen ve yasal statüye sahip olmayan Afganistanlılardır. Bunlar, sığınma başvurusu yapabilir veya İran Hükümeti tarafından yakalanana kadar kaçak olarak yaşamaktadırlar. Amayesh sistemi, İran'daki kayıtlı Afganların statülerini yenilemek için tek bir sistem halinde geliştirilmiş olup ilgili kart, Afganistanlıların mülteci statülerini kanıtlayan geçerli bir kimlik belgesi olarak kullanılmaktadır. Bu uygulama, Afgan mültecilerinin statülerini standard bir zemine oturtmayı ve bulunduğu ilin

mülteciler bürosundan izin alarak İran'ın diğer bölgelerine seyahati kolaylaştırmayı hedeflemiştir. Aksi takdirde izinsiz seyahat etmeleri durumunda yakalandığı andan itibaren Afganistan'a geri gönderilmesi söz konusudur. İran hükümeti bununla da kalmayıp Afgan göçmenlerinin bazı illerde iskân sahalarına yerleşmelerini dahi yasaklanmıştır. (Asylym, 2022: 11-19). Mülteciler için misafir yerleşim yerleri de oluşturulmuştur. Bu yerleşim yerlerinde yaşayan veya doğan kişiler buradan ayrılarak başka bir ile veya bir başka ülkeye gitmek istediklerinde, merkezi makamlardan izin almaları bir zorunluluk haline dönüştürülmüştür. (Asylym, 2022: 62).

Afganistan göçmenlerinin İran ile Afganistan arasındaki ilişkilere etkisini ele aldığımız tezimiz üç bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölümümdе göç, göçmen, sığınmacı mülteci, geçici koruma, kaynak ülke, transit ülke, hedef ülke ve Peter San'ın göç tipleri kavramları üzerinde durulmaktadır. İkinci bölümde ise Afganistan ve İran'ın yönetim yapısı ve genel dış politikası ele alınmıştır. Bu bölümde uluslararası sistem tarafından dışlanmış olan iki ülkenin siyasi, ekonomi ve demografik yapıları arasındaki benzerlikler ve farklılıklar ortaya konmaktadır. Üçüncü bölümde ise; Afganistan halkının İran'a neden ve nasıl göç ettikleri, Afgan halkını göç etmeye iten sebeplerin neler olduğu ve İran'ın göçmenlere yönelik uyguladığı politikalar ele alınmaktadır. Bu süreç başlıca 4 dönemde incelenmiştir. Bu dönemlerin adları şu şekilde sınıflandırılmıştır: "Sovyetler Birliği'nin Afganistan'a müdahalesi dönemi", "Mücahitler dönemi", "Taliban dönemi" "ABD'nin müdahalesi dönemi."

2011-2021 yılları arasında İran'dan Afganistan'a geri dönüşler artmıştır. Tezde buna dair veriler paylaşılmıştır. Sahada yaptığım çalışmalar ve Afganistan'dan İran'a göç eden göçmenlerle mülakatlar tezin özgünlüğü ve alana katkısını artıran hususlardır.

Afgan göçmenlerin İran'a göç etme nedenleri farklılık teşkil etmektedir. Ekonomik nedenler, güvenlik kaygıları, savaş ve siyasi istikrarsızlıklar gibi faktörler ilk planda etkilidir. Ancak Afgan göçmenlerin 50 yılı aşan İran'daki varlıkları ve bu durumun geleceği araştırmaya değer bir başka konudur. İran'ın göç yönetim ve politikalarının Afgan mültecilere etkileri ve Afganistanlıları İran'dan geri gönderme nedenleri de tezde ele alınan konular arasındadır. Ayrıca Afganistan'dan İran'a yapılan

göçler ve göçmenlerin göç nedenleri farklılık göstermektedir. Göçmenlerin sosyal, etnik, dini ve kültürel arka planları ve çeşitliliği ele alınan bir diğer konudur.

Çalışmamızda Farsça, İngilizce ve Türkçe kaynaklar kullanılmıştır. İran’da resmi kurumların yayımladığı verilere erişim sağlamak güç olduğu için birincil kaynaklardan sınırlı ölçüde faydalanılmıştır. Güncel istatistiklere erişimde zorluklar mevcuttur. Bu nedenle daha çok BBC Farsça başta olmak üzere haber kaynaklarının verilerinden istifade edilmiştir.

Türkiye’de göçlere dair çok sayıda tez ve bilimsel yayın yapılmıştır. Ancak İran’daki Afganistanlı göçmenler konusunda Türkçe Literatür neredeyse yok denecek kadar azdır. Afganistan halkının İran’a yaptıkları göçler ve göç süreçleri, İran’da yaşadıkları sorunlar, İran’da maruz kaldıkları uygulamalar, İran’ın bu göçmenleri dış politikasının aracı olarak kullanması hususları anlaşılmadan Türkiye’deki Afgan göçmen sorununun sağlıklı bir şekilde çözümü de mümkün olmayacaktır.

2. KAVRAM VE KURUMSAL AÇIDAN GÖÇ

2.1. Göçün Kavramsal Çerçevesi

Göç, bir yerden başka bir yere kalıcı veya geçici olarak insanların hareketidir. Bu hareketin nedenleri çok çeşitli olabilir; iş, eğitim, siyasi istikrarsızlık, doğal afetler, iklim değişikliği ve savaş gibi birçok faktör göçü etkileyebilir. Göç hareketleri, toplumsal, ekonomik, kültürel ve demografik açılardan birçok etkiye sahiptir. Göç, insan hayatındaki bir gerçeklik olarak küresel bütünleşme sürecinin hızlanmasının bir parçasıdır. Toplumlar; siyasi krizler, çatışmalar, iç ve dış çekişmeler, doğal afetler, kıtlık, hastalıklar, insan haklarının ihlali ve özellikle ekonomik zorluklar yaşandığında, göç dalgası zorunlu olarak ortaya çıkar. Küresel göç şemasını, ülkeler arasındaki değişen ekonomik, siyasi ve kültürel bağlantıların yansımaları olarak görmek mümkündür. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği tarafından yapılan araştırmalara göre, 2018 yılı dünya genelinde göçmen nüfusu 77 milyonu aşmıştır (Rızayî, 1398: 1).

21. yüzyıl insan hareketlilikleri açısından özellikli bir döneme işaret etmektedir. “Göçler Çağı” 970 yılında 84 milyon göçmen stoku tüm dünya nüfusunun %2,3’ünü oluştururken 2019 yılında 272 milyonu aşan göçmen sayısı tüm dünya nüfusunun %3,5’ine tekabül etmektedir. Yerinden edilmiş insanların sayısı ise 2020 yılı itibarı ile 80 milyonu aşmış görünmektedir ve bunların kabaca 26 milyonu hukuki olarak mülteci statüsündeki insanlardan oluşmaktadır . Ekonomik göçmenlerin aksine tüm mültecilerin %85’i gelişmekte olan ülkelerde kendilerine sığınacak bir yer bulabilmiştir. 2010 sonrası istatistikler, dünyadaki mülteci stokunun on yıllık bir süreç içerisinde 40 milyon seviyelerinden dramatik bir artışla 80 milyona eriştiğini göstermektedir (Sağıroğlu. 2021: 207).

Göçün kaynak ve hedef ülkeler üzerindeki etkilerini anlamak için faydalı bir yaklaşım da göçün sonuçlarını nedenleriyle ilişkilendirmektir. Göç; kaynak ve hedef ülkeler ve göçmenler olarak yapılan bir olgudur. Bu nedenle geleneksel olarak bu araştırma nesneleri arasında kurulan ayrımı açıklamak önemlidir. Bu yaklaşım, göçün kaynak ülkesindeki sosyal, ekonomik ve politik faktörlerden kaynaklanan nedenleriyle göçün sonuçları arasında bir bağlantı kurmayı amaçlamaktadır. Örneğin, bir ülkede yüksek işsizlik, düşük maaşlar veya siyasi istikrarsızlık gibi faktörler göç hareketlerine yol açabilir. Göç edenler, ekonomik fırsatlar, daha iyi yaşam koşulları veya güvenlik

arayışı gibi nedenlerle başka bir ülkeye gidebilirler. Bu göçlerin sonuçları da kaynak ülkedeki ailelerine veya topluluklarına olan etkileri, ekonomik gelişme, beyin göçü, kültürel etkileşimler ve sosyal değişim gibi faktörleri içerebilir. Aynı şekilde, göç alan ülkelerde göçmenlerin işgücü piyasasına katkısı, ekonomik büyüme, kültürel çeşitlilik ve Entegrasyon süreçleri üzerinde de durulmalıdır (Joly, 25-40).

Farklı kültürlerden gelen bireylerin bir araya geldiği durumlarda, etkileşim içinde olan bireyler, gruplar ve örgütler ortaya çıkar. Küreselleşme ile birlikte, bireyler arasında bütünleşme ve benzerliklerin oluşması sağlanırken, aynı zamanda özgün değerlerin korunması ve vurgulanması için tepkisel davranışlar da ortaya çıkabilir. Bu durum bazen ayrışmayı tetikleyerek ülke içinde dengeyi bozabilir. Göç eden bireylerin yaşadığı sorunlar, çeşitli iletişim ve uyum sorunlarını da beraberinde getirir. Bu sorunların çözümü zor hale gelerek ülke içinde dengelerin bozulmasına neden olabilir. Ancak küreselleşme sürecinde, bireyler arasında bütünleşme ve benzerliklerin sağlanması yanında, özgün değerlerin korunması ve vurgulanması da önemlidir. Bu sayede farklı kültürler bir araya geldiğinde ayrışma yerine daha iyi bir uyum sağlanabilir (Ünlü, Kızılhan, & Elciyar, 2018: 5-18).

2.1.1. Düzenli Göç

Düzenli göç, bir ülkeden başka bir ülkeye yapılan, yasal ve resmi olarak kabul edilen göç hareketleridir. Bu göç hareketleri genellikle iş, eğitim veya aile birleşimi gibi nedenlerle gerçekleşir. Göçmenlerin ülkeye girişleri ve oturma izinleri, ülkenin göç politikaları ve yasal düzenlemeleri çerçevesinde gerçekleştirilir. Düzenli göç, ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmalarına katkı sağlayabilir. Göç edenler, ülkede işgücü piyasasına katılarak, ekonomiye katkı sağlarlar. Aynı zamanda farklı kültürlerin bir arada yaşaması da sosyal ve kültürel çeşitliliği artırır. Düzenli göç politikaları, ülkelerin ekonomik ve sosyal ihtiyaçlarına göre belirlenir. Göç politikaları, işgücüne ihtiyacı olan ülkelerde genellikle işgücüne yönelik düzenlemelerle belirlenir. Bu düzenlemeler, ülkede bulunmayan işgücü ihtiyacını karşılamak için yabancı işgücünün ülkeye gelmesini sağlar. Düzenli göç, ayrıca yasadışı göçün önlenmesinde de önemli bir rol oynar. Yasadışı göçle mücadele eden ülkeler, yasal yollarla göç etmenin avantajlarını vurgulayarak, göçmenleri yasadışı yollara başvurmaktan caydırmaya çalışır. Ancak, düzenli göç politikaları bazen eleştirilere de neden olabilir. Göçmenler, ülkeye gelmek için sıkı yasal düzenlemelere

tabi olurlar. Bu düzenlemeler bazen göçmenlerin aile birleşimlerini engelleyebilir. Göçmenlerin haklarını kısıtlayabilir. Ayrıca, bazı insan hakları örgütleri, düzenli göç politikalarının yetersiz olduğunu ve düzensiz göçmenlerin haklarını korumak için daha fazla adım atılması gerektiğini savunurlar. Düzenli göç, ülkelerin ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmasına katkı sağlayabilir. Ancak, bu politikaların düzenlenmesinde dikkatli olunması ve insan haklarının korunmasının sağlanması gerekmektedir. (Topcuoğlu, 2016: 1-20)

2.1.2. Düzensiz Göç

Düzensiz göç, göçmenlerin yasal olmayan yollarla başka bir ülkeye gitmesi anlamına gelir. Bu terim aynı zamanda "kaçak göç", "yasadışı göç" veya "illegalleşme" gibi terimlerle de anılır. Göçmenler, çeşitli nedenlerle yasal olarak seyahat edemezler veya bir ülkede yasal olarak kalma hakları yoktur. Bu nedenler arasında ekonomik sıkıntılar, siyasi istikrarsızlık, savaş, çevresel felaketler ve insan hakları ihlalleri yer alabilir. Düzensiz göç hem kaynak ülkeler hem de hedef ülkeler için önemli sorunlara neden olabilir. Kaynak ülkeler, ülkelerini terk eden insanları kaybederek, genellikle eğitilmiş ve nitelikli insanları kaybederek beyin göçü yaşayabilirler. Ayrıca, düzensiz göç yollarında göçmenlerin hayatları risk altındadır. Çünkü genellikle tehlikeli ve yasadışı yollarla seyahat ederler. Hedef ülkeler, yasa dışı göçmenlerin ülkelerine girmesini önlemek için sınır güvenliğine önemli yatırımlar yapmak zorunda kalabilirler. Düzensiz göç, hedef ülkelerdeki işgücü piyasaları ve ekonomik koşullar üzerinde de etkili olabilir. Düzensiz göçmenler, kayıtlı işgücü piyasasına giremezler. Bu nedenle daha düşük ücretlerle iş yaparlar. Bu durum, yerli işçilerin istihdamını olumsuz yönde etkileyebilir ve işsizlik oranlarını artırabilir. Ayrıca, düzensiz göçmenlerin sağlık hizmetlerine erişimi sınırlandırılabilir. Bu da halk sağlığı konularına neden olabilir. (Topcuoğlu, 2016: 1-20).

2020'de küresel nüfusun %3,6'sının göçmen olarak kabul edilmesiyle, göç muhtemelen 21. yüzyıl boyunca dünyanın en önemli ve karmaşık siyasi zorluklarından biri olmaya devam edecek ve bu rakam muhtemelen artacaktır. Düzensiz göç, uluslararası toplumun ilgisini çeken bir konudur. Birleşmiş Milletler (BM) ve diğer uluslararası kuruluşlar, düzensiz göçmenlere yardım etmek ve göçmen haklarını korumak için çalışmaktadır. Düzensiz göçün nedenlerinin ele alınması ve göçmenlerin

haklarının korunması konusunda daha fazla iş birliği yapılması gerekmektedir. (Dennison, 2022: 1-3).

2.1.3. Mülteci Göçleri

Mülteci göçleri, insanların kendi ülkelerinde maruz kaldıkları zulüm, savaş, çatışma, insan hakları ihlalleri ve doğal afetler gibi nedenlerle evlerini terk etmek zorunda kaldıkları durumlarda başka bir ülkeye sığınma talebidir. Bu göç hareketleri, giderek artan bir küresel sorun haline gelmiştir. Mülteciler, ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan insanlar olarak tanımlanabilir. Bu insanlar, devletin sunduğu korumadan yoksun kalmışlardır. Bu nedenle diğer ülkelerde sığınma talep ederler. Uluslararası hukuk, mültecilerin insan haklarını koruma sorumluluğunu devletlere vermektedir. Mülteci göçü, ülkelerin ekonomilerini, sosyal yapılarını ve politik sistemlerini etkiler. Sığınmacılar, yeni bir ülkeye yerleştiklerinde, çalışmak, eğitim almaya devam etmek ve diğer temel ihtiyaçlarını karşılamak için destek ararlar. Ayrıca, sığınmacıların sayısı arttıkça, alım ülkelerindeki toplumsal gerilimler artabilir. Mülteci göçlerinin artması, dünya genelindeki insani krizlerin bir sonucudur. Suriye'deki iç savaş, Orta Doğu, Afganistan ve Afrika'daki çatışmalar ve ekonomik çöküntüler, milyonlarca insanı ülkelerinden kaçmaya zorlamıştır. Ayrıca, doğal afetler ve iklim değişikliği, ülkelerin sınırlarını aşan göç hareketlerinin bir diğer nedenidir. Mülteci göçleri, alım ülkeleri için de büyük bir sorundur. Bu ülkeler, sığınmacıların temel ihtiyaçlarını karşılamak ve entegrasyonlarını sağlamak için önemli miktarda kaynak harcamak zorundadırlar. Ayrıca, mültecilerin ülkelerine dönüşü ve yeniden yerleştirilmesi de uluslararası iş birliği gerektiren karmaşık bir süreçtir. Mülteci göçlerinin azaltılması için küresel çözümler bulunması gerekmektedir. Bu çözümler, temel insan haklarına saygı göstermek, savaşların sonlandırılması, ekonomik kalkınma ve iklim değişikliği ile mücadele gibi farklı alanları kapsamamaktadır. Ayrıca, mülteci alan ülkelerde de uyum süreci desteklenmelidir (Keskin, 2015: 8-12).

2.1.4. Uluslararası İşgücü Göçleri

Uluslararası işgücü göçleri, insanların çalışma imkânlarını iyileştirmek, daha yüksek ücretler almak, daha iyi çalışma koşulları elde etmek ve daha iyi bir yaşam standardına sahip olmak için bir ülkeden başka bir ülkeye hareket etmesidir. Bu tür göçler, ülke nüfusunun yaşlanması, işgücü arzı ve talebi dengesini sağlama, işgücü

açığı olan sektörleri doldurma, teknik bilgi ve beceriye sahip kişileri işe alma, ekonomik büyüme ve kalkınmayı teşvik etme gibi pek çok amaç için önemlidir. Uluslararası işgücü göçlerinin nedenleri arasında, ülkeler arasındaki ve ülke içindeki ekonomik farklılıklar, siyasi çalkantılar, doğal afetler, çevresel faktörler ve sosyal nedenler sayılabilir. İşgücü göçü hem kaynak ülkeler hem de hedef ülkeler için bazı faydalar ve zorluklar oluşturabilir. Kaynak ülkeler, işgücü göçü nedeniyle yüksek nitelikli işgücü kaybı yaşayabilirler. Ayrıca işgücü piyasasındaki rekabet arttığı için ücretler düşebilir. Bununla birlikte, göç eden kişilerin gönderdikleri para transferleri, ülkenin döviz rezervlerini artırarak ekonomik kalkınmaya katkıda bulunabilir. Hedef ülkeler, işgücü göçünden kaynaklanan işgücü açığına doldurma ve ekonomik büyümeyi teşvik etme gibi faydalar elde ederken, göçmenlerin Entegrasyonu, işsizlik oranlarındaki artış, ücretlerin düşmesi, göçmenlerin sosyal hizmetlerden yararlanması gibi zorluklarla karşılaşabilirler. Uluslararası işgücü göçleri, küreselleşmenin bir sonucu olarak giderek artmaktadır. Bu nedenle, ülkeler arasında işgücü göçünün yönetimi ve düzenlenmesi, uluslararası işgücü göçü politikalarının geliştirilmesi, göçmenlerin Entegrasyonu ve haklarının korunması gibi konular giderek önem kazanmaktadır (Tüzükan, 2013: 163-173).

2.2. Dünya Üzerindeki Göç Hareketlerinin Nedenleri

Göç hareketleri, dünya genelinde yaygın bir durumdur. İnsanlar yüzlerce yıldan beri farklı nedenlerle yer değiştirmektedir. Göç hareketlerinin nedenleri, ülkelerin ekonomik, politik, sosyal, çevresel, politik, eğitim ve kültürel faktörlere bağlı olarak değişebilir. Bu faktörlerin her biri göç hareketlerine katkı sağlamaktadır. Göçün karmaşık bir olgu olduğu ise çok açıktır. Göç hareketleri, küreselleşme, ulaşım kolaylığı ve iletişim teknolojilerindeki gelişmeler gibi faktörlerle birlikte dünya genelinde etkili bir şekilde devam etmektedir (Mirzad, 2021: 1-5).

2.2.1. Ekonomik Nedenler

Göç hareketleri, bir ülkeden diğerine gerçekleştirilen insan hareketleridir. Dünyanın her bölgesinde yaygın bir görüngü haline gelmiştir. Göç hareketlerinin nedenleri arasında birçok faktör bulunmaktadır. Bunlardan biri ekonomik nedenlerdir. Ekonomik nedenler; insanların başka bir ülkeye göç etmesinde en yaygın nedenlerden biridir. Bu nedenler arasında işsizlik, yoksulluk, ekonomik durgunluk ve fırsat

eşitsizliği yer almaktadır. İşsizlik, birçok insanın göç etme kararını etkileyen bir faktördür. Bir ülkedeki yüksek işsizlik oranı, iş arayanların başka ülkelere gitme eğilimini artırabilir. Ayrıca, düşük ücretler de göç nedenleri arasındadır. Bazı ülkelerde, çalışanlar emeğinin karşılığını alamadığından daha iyi gelir elde edebileceği ülkelere göç ederler. Yoksulluk, göç nedenlerinin başka bir önemli faktörüdür. Bazı insanlar doğdukları yerde yoksulluk içinde büyürler. Bu nedenle, daha iyi bir gelecek umuduyla başka bir ülkeye göç etmek isterler. Göç eden insanlar, daha iyi bir yaşam standardına sahip olabilir. Dolayısıyla dünya genelinde yoksulluk oranları yüksek olan ülkelere göç edenlerin sayısı oldukça fazladır. Ekonomik durgunluk ve fırsat eşitsizliği de göç hareketlerinin bir başka nedenidir. Bazı ülkelerde, insanlar belirli bir etnik veya sosyal gruba ait oldukları için ayrımcılığa uğrayabilirler. Buna örnek olarak Afganistan’da yaşayan Türkmenleri örnek verebiliriz. Afganistan’da yaşayan Türkmenlere Her fırsatta zorluklar yaşatılmaktadır. Örneğin Milletvekili Seçimlerin de oy almalarına rağmen Mecliste bir temsilci kutluğu verilir. Ondan dolayı Bu insanların kendilerini başka bir ülkede daha güvende ve daha özgür hissetmelerine neden olabiliyor. Bu nedenle, fırsat eşitsizliği yaşayan insanlar, daha iyi bir gelecek umuduyla başka bir ülkeye göç edebilirler. Göç hareketlerinin ekonomik nedenleri, dünya genelindeki insanların yaşamlarında önemli bir rol oynamaktadır. İşsizlik, yoksulluk, ekonomik durgunluklar ve fırsat eşitsizliği, birçok insanın başka bir ülkeye göç etmesine neden olmaktadır. Sonuç olarak, göç hareketlerinin ekonomik nedenleri çok çeşitlidir. Göç edenlerin bulundukları bölgedeki sosyo-ekonomik koşullarla yakından ilişkilidir. İşsizlik, bölgesel ekonomik farklılıklar, yoksulluk, siyasi çalkantılar ve doğal afetler, insanların göç etme isteğini artıran nedenlerdir (Tamer, 2020: 2808-2818).

2.2.2. Siyasal Nedenler

Göç hareketleri sadece ekonomik nedenlerle açıklanamaz, aynı zamanda siyasal nedenler de göçün temel itici gücüdür. Siyasal göç hareketleri, savaş, çatışma, baskı, zulüm, ayrımcılık ve insan hakları ihlalleri gibi faktörlerden kaynaklanır. Bu faktörler, insanları ülkelerini terk etmeye ve başka ülkelere sığınmaya zorlayabilir. Siyasal göç hareketleri, genellikle güvenliğin yokluğu veya yetersizliği nedeniyle ortaya çıkar. Savaş ve çatışmalar, ülkelerin belirli bölgelerinde güvenliğin ciddi şekilde tehlikeye girmesiyle sonuçlanır. Bu da insanların evlerini terk etmelerine, ailelerini ve

hayatlarını riske atmalarına neden olur. Savaş ve çatışmalar aynı zamanda milyonlarca insanın evini ve yurdunu terk etmesine de neden olur. Siyasi baskı ve zulüm de birçok kişinin ülkelerini terk etmesine neden olabilir. Baskı rejimleri, halkın siyasi özgürlüklerini ve haklarını kısıtlar, muhalifleri susturur ve insanları korkutur. Bu insanların başka ülkelere kaçmalarına, sığınmalarına veya mülteci statüsüne başvurmalarına neden olabilir. Ayrımcılık da göç hareketlerinin siyasi nedenleri arasında yer alır. Bazı toplumlarda, etnik veya dini azınlıklara karşı ayrımcılık ve baskı yaygındır. Bu durum insanları, ülkelerini terk etmeye zorlar ve başka yerlerde güvenliği aramaya yönlendirir. İnsan hakları ihlalleri de göç hareketlerinin siyasi nedenleri arasındadır. İnsan hakları ihlalleri hükümetler veya diğer gruplar tarafından insanların temel haklarının çiğnenmesi anlamına gelir. Bu, insanların özgürlüklerini, haklarını ve güvenliklerini tehlikeye atar. Bu durumda, insanlar ülkelerini terk ederek başka ülkelerde daha iyi bir yaşam arayışına girerler. İnsanların ülkelerini terk etmeleri, kendi istekleri değildir. Siyasi faktörler, insanların zorunda kaldıkları bir seçimdir. Bu nedenle, dünya liderleri ve toplumlar, bu sorunlara yanıt vererek insan haklarını ve siyasi özgürlüklerini korumalıdır. Böylece insanlar ülkesinde güvende olur (Tamer, 2020: 2808-2818).

2.2.3. Sosyal Nedenler

Sosyal hareketler, belirli bir grup insanın belirli bir konuda görüşlerini dile getirerek, toplumda bir değişim yaratmak amacıyla yaptığı organizasyonlu eylemlerdir. Bu hareketlerin ortaya çıkış nedenleri oldukça çeşitlidir. Siyasi nedenler, bu hareketlerin en önemli nedenlerinden biridir. Siyasi nedenler, toplumda bir değişiklik talep eden hareketlerin arkasındaki itici güçlerdir. Siyasi nedenler, genellikle devletin politikaları, hükümet kararları, yasal düzenlemeler, seçim sonuçları ve siyasi liderlerin tutumları gibi faktörlerle ilişkilidir. Bu nedenler, bireylerin veya grupların devletin kararlarını kabul etmediği durumlarda sosyal hareketleri başlatmalarına neden olabilir. Örneğin, ülkedeki yolsuzlukların artması, hükümetin baskıcı uygulamaları veya insan hakları ihlalleri, halkın bir araya gelerek sosyal hareketler başlatmasına neden olabilir. Siyasi nedenlerin bir diğer örneği, hükümetlerin ekonomik politikalarıdır. İşsizlik oranlarının yükselmesi, gelir dağılımındaki adaletsizlikler ve vergi politikaları gibi faktörler, halkın ekonomik taleplerini dile getirmesi ve sosyal hareketlerin başlaması için bir neden olabilir. Bu

hareketler, hükümetlerin ekonomik politikalarının sorgulanmasına neden olur ve hükümetlerin bu politikalarını değiştirmeye yönlendirir. Siyasal nedenlerin bir diğer örneği, toplumda bölünmüşlük yaratan politik tartışmalar veya siyasi liderlerin kutuplaştırıcı açıklamalarıdır. Özellikle seçim dönemlerinde, siyasi liderlerin halkı farklı görüşlere ayırdığı durumlarda sosyal hareketler ortaya çıkabilir. Bu hareketler, toplumda bir araya gelerek, siyasi liderlerin tutumlarını sorgulayabilir. Belirli bir konuda birlikte hareket ederek, siyasi değişim taleplerinde bulunabilirler. Sosyal hareketlerin siyasal nedenleri oldukça çeşitlidir ve genellikle hükümet politikaları, ekonomik durumlar, siyasi liderlerin tutumları ve yasal düzenlemelerle ilişkilidir (Yılmaz, 2014: 1685-1704).

2.2.4. Çevresel Nedenler

Çevre sorunları, son yıllarda giderek önem kazanmıştır. Çevresel ve siyasal nedenler, insanların kendi yaşam alanlarını korumak için yaptıkları hareketlerin başında gelmektedir. Çevresel ve siyasal nedenler, genellikle doğal kaynakların korunması ve ekolojik dengeyi sürdürme amacına yöneliktir. Bu amaç doğrultusunda yapılan mücadeleler, çevre sorunlarına dikkat çekmek, çözüm önerileri sunmak ve bu önerilerin hayata geçirilmesi için siyasi düzeyde çalışmalar yapmak gibi pek çok farklı faaliyeti içermektedir. Çevresel ve siyasal hareketlerin nedenleri, öncelikle doğal kaynakların sınırlı olması ve doğal kaynakların insanlar tarafından yoğun bir şekilde kullanılmasıdır. Özellikle sanayi devrimi sonrası hızla artan nüfus ve endüstrileşme, doğal kaynakların tüketimini artırmış ve doğal kaynakların korunması konusunda yeni stratejilerin geliştirilmesini gerektirmiştir. Bunun yanı sıra, teknolojik gelişmelerin çevre üzerindeki olumsuz etkileri de çevresel ve siyasal hareketleri tetikleyen diğer nedenler arasındadır. Çevresel ve siyasal hareketlerin başlıca hedefleri arasında, çevre kirliliği, iklim değişikliği, ormansızlaşma, erozyon, çölleşme, biyo-çeşitlilik kaybı ve su kaynaklarının tükenmesi gibi çevresel sorunların çözümü yer almaktadır. Bu hareketler, doğal kaynakların korunması ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanması için siyasi düzeyde çalışmalar yaparak, politikaların belirlenmesinde etkili olmayı amaçlarlar. Bunun yanı sıra, çevresel ve siyasal hareketler, sadece doğal kaynakların korunması için değil, aynı zamanda insanların yaşam kalitesinin artırılması için de çalışmalar yapmaktadırlar. Bu kapsamda, hava ve su kalitesinin iyileştirilmesi, gürültü kirliliğinin azaltılması, yeşil alanların artırılması ve daha sağlıklı yaşam koşullarının

sağlanması gibi hedefler de bulunmaktadır. Çevresel ve siyasal hareketler, doğal kaynakların korunması, sürdürülebilir kalkınma ve insanların yaşam kalitesinin artırılması için önemli bir rol oynamaktadır (Tosun, 2016: 675-684).

2.2.5. Politik Nedenler

Politik nedenler, göç hareketlerine sebep olan en önemli faktörlerden biridir. Politik nedenler, ülkelerde yaşanan iç savaşlar, çatışmalar, zulüm, insan hakları ihlalleri, baskıcı rejimler, yoksulluk ve ayrımcılık gibi sebeplerle ortaya çıkar. Bu durum, insanların kendi ülkelerinde güvende hissetmemeleri ve hayatlarını riske atmadan yaşayamamaları nedeniyle göç etmelerine sebep olur. Bir ülkede yaşanan iç savaş ve çatışmalar, insanların evlerinden, işlerinden ve ülkelerinden zorla ayrılmalarına neden olur. Bu nedenle, çatışma bölgelerinden kaçan insanlar, güvenliği ve barınmayı aramak için başka ülkelere göç ederler. Örneğin, Suriye'deki iç savaş sırasında, milyonlarca Suriyeli mülteci komşu ülkelerde ve Avrupa'da sığınmacı olarak yaşamaya başladı. Zulüm ve insan hakları ihlalleri de göç nedenleri arasındadır. Baskıcı rejimler ve ayrımcı politikalar nedeniyle, insanlar kendi ülkelerinde yaşamlarını sürdürmekte zorlanır ve insan haklarının korunmadığı ülkelerde yaşamak istemezler. Bu durum, ülkelerinden kaçan insan sayısını artırır. Örneğin, Myanmar'da Rohingya Müslümanlarına yönelik baskıcı politikalar yüz binlerce Rohingyalının Bangladeş'e kaçmasına neden olmuştur. Ve Taliban Afganistan'ı tekrar ele geçirdikten sonra siyasetçiler, eski askerler, Tacirler başka ülkelere kaçmak zorunda kalmışlardır. Ayrıca yoksulluk da göç hareketlerinin en önemli nedenlerinden biridir. İnsanlar, yoksulluk ve ekonomik sıkıntılar nedeniyle ülkelerinden ayrılmak zorunda kalırlar. Özellikle, düşük gelirli ve gelişmekte olan ülkelerdeki yoksulluk seviyesi, göç hareketlerini artırır. Bu nedenle, ekonomik göçmenlerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Politik nedenler, göç hareketlerinin önemli nedenlerinden biridir. İç savaşlar, çatışmalar, zulüm, insan hakları ihlalleri, baskıcı rejimler, yoksulluk ve ayrımcılık gibi sebepler, insanların ülkelerini terk etmelerine ve başka ülkelere göç etmelerine neden olur. Bu nedenle, politik faktörlerin ele alınması, göç hareketlerinin yönetimi için önemlidir (Yılmaz, 2014: 1685-1704).

2.2.6. Eğitim ve Kültürel Nedenler

Eğitim ve kültür, göç hareketlerinin en temel nedenlerinden biridir. Göç eden insanların çoğu, daha iyi bir eğitim, kültür ve yaşam standardı arayışındadır. Eğitim, toplumların ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan gelişmesi için hayati bir öneme sahiptir. Gelişmemiş olan ülkelerde, yetersiz eğitim olanakları nedeniyle özellikle gençler yükseköğrenim almak için yurt dışına gitmek istemektedirler. Birçok insan, yurt dışında daha iyi bir eğitim alma fırsatı aramakta ve daha iyi bir gelecek için bu fırsatları değerlendirmektedir. Ayrıca bazı ülkelerde kültürel baskı, ayrımcılık, özgürlüklerin kısıtlanması, aşırı milliyetçilik ve dini hoşgörüsüzlük gibi nedenlerden dolayı insanlar ülkelerini terk etmektedirler. Kültürel nedenler de insanların göç etmesine neden olabilir. Farklı kültürler arasındaki farklılıklar, insanların kendi kültürlerinde hissetmedikleri bir şeyi başka bir kültürde bulmalarına neden olabilir. Kültürler arası etkileşimlerin artmasıyla, insanlar başka kültürleri öğrenmek ve anlamak isteyebilirler. Eğitim ve kültür nedenleri, göç hareketlerinin karmaşık bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Göç eden insanlar, sadece ekonomik nedenlerle değil, aynı zamanda kültürel ve eğitimsel nedenlerle de hareket etmektedirler. Bu nedenle, göç eden insanların ihtiyaçlarını karşılamak için, ülkelerin sadece ekonomik politikalarla değil, aynı zamanda kültürel ve eğitimsel politikalarla da ilgilenmeleri gerekmektedir (Öz, ve diğerleri, 2020: 14-22).

2.3. Göç Hareketlerinin Sonuçları

Göç hareketleri, dünya genelinde uzun yıllardan beri görülen ve sosyal, ekonomik ve politik sonuçlara neden olan önemli bir konudur. Bu sonuçlar hem göç eden ülkelerde hem de göç alan ülkelerde görülür. Her iki tarafı da etkiler. Öncelikle, göç hareketlerinin nedenleri arasında iş imkânları, eğitim, aile birleşimi, savaş, doğal afetler ve siyasi baskılar gibi çeşitli faktörler yer almaktadır. Göç hareketlerinin sonuçları da bu nedenlere göre farklılık göstermektedir. Göç hareketlerinin en önemli sonuçlarından biri ekonomik etkilerdir. Göç hareketleri ekonomik sonuçları açısından birçok farklı boyutta etkilere sahiptir. Bu etkiler, göç hareketinin doğası, kaynak ülkesi ve hedef ülke ekonomik koşulları, göçmenlerin nitelikleri ve sayısı gibi faktörlere bağlıdır. Göç hareketlerinin ekonomik sonuçları şu şekildedir; Göç eden kişiler, göç ettikleri yerde iş bulma şanslarının artmasıyla birlikte ekonomik faaliyetleri artırır. Göçmenler, ülkelerine yaptıkları döviz transferleriyle de ekonomik büyümeye katkı

sağlarlar. Ancak, göç hareketleri aynı zamanda iş gücü piyasalarında rekabeti arttırabilir. Yerli işçilerin ücretlerini düşürebilir. İş Gücü piyasasına, yatırımlara, tüketime, vergilere ve ticarete etkisi gibi etkileri de beraberinde getirmektedir (Mihranfer, 1390-2011: 53-57).

Göç hareketleri, sosyal sonuçlar da doğurur. Göçmenlerin kültürel farklılıkları ve entegrasyon sorunları, toplumda hoşgörüsüzlüğe ve ırkçılığa neden olabilir. Ancak, göçmenlerin gelmesiyle birlikte toplumsal çeşitlilik de artar. Bu da toplumun zenginleşmesine katkı sağlar. Göçmenlerin topluma uyum sağlamaları, aynı zamanda toplumsal çatışmaların da önüne geçebilir. Göç hareketlerinin sosyal sonuçları arasında iş gücüne katılım da yer almaktadır. Göçmenler, genellikle düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu durum, göçmenlerin ekonomik durumlarını olumsuz etkileyebilir. Farklı sosyal gruplar arasında eşitsizliklerin ortaya çıkmasına neden olabilir. Bununla birlikte, göçmenlerin iş gücüne katılımı, işgücü piyasasında esnekliği artırabilir. İşgücü ihtiyacını karşılamaya yardımcı olabilir. Göç hareketlerinin sosyal sonuçları arasında dil ve eğitim de önemli bir yere sahiptir. Göçmenlerin yeni ülkelerindeki dil ve eğitim sistemlerine uyum sağlamaları, sosyal uyumu artırmak için önemlidir. Göç hareketleri ayrıca politik sonuçları da doğurur. Göçmenlerin, toplumun siyasi yönelimini etkilemesi mümkündür. Göçmenler, kendi kültürlerini ve kimliklerini korumak için siyasi gruplar oluşturabilirler (Tuncel, 2015: 9-22).

Göç hareketleri, sosyal, ekonomik ve politik sonuçlara neden olabilen bir olaydır. Bunun sonucunda, hem göç eden ülkeler, hem de göç alan ülkeler ve hatta dünya genelinde hissedilebilir. Bu nedenle, göç hareketlerinin yönetimi ve kontrolü, önemli bir konudur. Doğru bir yaklaşımla, göç hareketleri, tüm taraflar için faydalı olabilir.

2.4. Göçmen Kimdir

Göçmen, mülteci, sığınmacı bunların hepsi birbirinden farklı kavramlardır. Sürekli olarak bu kavramlar karıştırılmaktadır. Göçmen kavramı ile ilgili aslında temel bir tanım yoktur. Türkiye’de göçmenlere eş anlamlısı olan ve Arapça bir kelime olan muhacir kelimesini de kullanmaktadırlar. Arapça kökenli muhacir, muhaceret kelimeleri İran’da Afganistanlılar için de kullanılan bir kavramdır. Birleşmiş Milletler (BM)’in tanımına göre ise göçmen sebepleri, gönüllü olup olmaması, göç yolları,

düzenli veya düzensiz olması fark etmeksizin yabancı bir ülkede bir yıldan fazla ikamet eden bireydir (Bihişti, 2021: 1-4).

2.5. Sığınmacı ve Mülteci Kavramları

Sığınmacı; ülkelerinde var olan zulümlerden ya da ciddi derece de başına gelecek her türlü zarardan korunmak amacı ile başka bir ülkenin güvenlik korumasına alınmak için gerekli belgeler ile mültecilik statüsüne başvuran ve başvuru sonucunu bekleyen kişilere denir. Eğer ülke olumsuz karar vermişse kişi ülkeden ayrılmak zorundadır. Ama ülke kişiye konaklama izni vermemişse, kişiler kanuna aykırı veya düzensiz bir eylemde bulunan sıradan bir yabancı gibi ülkeden sınır dışı edilirler. Mülteci; Mülteci olan bireylerin kendine ait bir ülkeleri, dini, ırkı ve etnik kökeni vardır. Yaşadıkları savaş, rejim değişiklikleri gibi kötü olaylar yüzünden, zulüm görme korkusundan dolayı bir daha kendi ülkelerine geri dönemeyen kişiler mülteci olarak tanımlanır. Ev sahipliği yapan devletler, mültecilere belirli haklar tanıyarak onların temel ihtiyaçlarını karşılarlar. Uluslararası hukukla mültecilere ayrılan maddelerle koruma altına alınmıştır. Geçici koruma; ülkesinden ayrılmak zorunda kalan geri dönemeyen kitlelerin sığındıkları ülkelere giriş yapan kişilere acil müdahale yapılması için çıkarılan bir kanundur. Geçici koruma kanunundaki kişiler ikamet iznine sahip olduklarında ise aile birleştirme haklarından da yararlanmaktadırlar. Bu kişilerin eşine, kendisinin ya da eşinin yetişkin olmayan çocuklarına her defasında 2 yılı aşmayacak şekilde ikamet izni verilebilir. Bu kişilere uzun dönem ikamet izni hakkı verilemez. Her açıdan bakıldığında Geçici Koruma Yönetmeliği ile koruma statüsünde bulunan kişilere verilen bu hakların çoğu vatandaşlık ile eş değerdir. Her yönden geniş hakları olmakla birlikte bu kişilere ekstra yükümlülük de yüklenmemiştir. Ancak şartlar oluştuğu takdirde sınır dışı kararı alma (deport) ve ülkeyi terke davet etme de istenebilecektir (unhcr.org, 2022: 1-2).

2.6. Kaynak, Transit ve Hedef Ülke

Göç çok yönlü yer değiştirme hareketi olup göç eden kişinin ülkelerinden çıkıp, ulaşmak istedikleri ülkelere varabilmek adına belirli yol güzergâhlarından geçmeleri gerekir. O belirli yol güzergâhlarında belli bir süre beklemeleri gerekmektedir. Bazen sadece yol güzergâhı olarak kullanılan yerler hedef ülke haline de gelebilir. Örneğin Afganistan göçmenlerinin İran veya Türkiye de imkân yetersizliği ve vasıflı bir iş

bulmaları halinde oraya yerleşmeleridir. Göç, dünya genelinde farklı nedenlerle gerçekleşen karmaşık bir olgudur. Her ülkenin göç politikaları, göçmenlere yönelik politika ve uygulamaları farklılık gösterebilir. Göç, hem kaynak ülkeler hem de hedef ülkeler için demografik, ekonomik, kültürel ve sosyal etkileri olan bir süreçtir (Topcuoğlu, 2016: 1-20).

2.6.1. Petersen'in Göç Kuramı

Göç farklı sebeplere dayanan ve insanların yaşadıkları yerden ayrılıp başka bir yere gidip daha güzel bir yaşam arama sürecidir. İnsanların göç etme sebepleri, kişisel deneyimlerinden, ihtiyaçlarından ve beklentilerinden kaynaklanır ve farklı unsurlara bağlı olarak değişir. Göçü tetikleyen sebepler ise çeşitlilik arz etmektedir. Başlıca sebeplerinden bazıları ise şunlardır. Geçim sıkıntısı, eğitim, iktidar kavgaları, savaş, kuraklık, ırkçılık, zorla yaşadığı yerinden edilme gibi birçok sebebi vardır. Ayrıca kişi köyde yaşamını sürdürüyorsa kuraklık, hasadın verimli olmaması, hayvanlarının telef olması, düzgün ve devamlı iş bulamaması gibi sebepler göçü harekete geçirir. (Bayram, 2018: 113-122) Petersan (1958), itme-çekme kuramına yoğunlaşmış ve “Eğer her insan aynı ise neden bazıları göç ediyor da bazıları göç etmiyor?” sorusunun cevabı üzerinden itici-çekici faktörlerin sebeplerini araştırmıştır. Petersan bireysel ve sınıfsal farklılıkları dikkate alıp 5 göç tipi olduğunu belirtmiştir (Çağlayan, 2006: 68-91).

İlkel (primitive) göçler

Bu tür göçler genellikle planlanmamış ve düzensiz olabilir. Ancak göç eden insanlar genellikle sınırlar, coğrafi engeller veya diğer zorluklarla karşılaşabilirler. İlkel göçler genellikle uzun süreli olabilir. İnsanların yaşamlarını temelden değiştirebilir. Ayrıca, bu göçler sonucunda kültürel etkileşimler, toplumsal değişimler ve demografik değişiklikler de meydana gelebilir. Diğer taraftan ilkel göçler tamamen doğa şartlarından dolayı ortaya çıkar ve insanların bulunduğu yerden bir başka yere göç etmesini tetikler. Genellikle bu göç tipi doğal afetler, kuraklık, verimli arazilerin bulunmaması gibi sebeplerden meydana gelir.

Yönlendirilmiş (impelled) göç

Yönlendirilmiş ve zoraki göçler, toplumsal durumlardan kaynaklanan doğa olaylarından daha etkili olduğu göç türleridir. Göç kararı göçmenlerin inisiyatifinde değildir. Hükümetler veya toplumsal olaylar bu göçlerde baskın bir rol oynamaktadır. Genellikle devletlerin almış oldukları yanlış politikalardan kaynaklanan bazı tutumlar, belirli bir etnik yapının bir başkası veya kendi devleti tarafından zorla yerinden edilmesi, bir ülkenin bir diğer ülke tarafından işgal edilmesi sonucu ortaya çıkan göç tipidir.

Zoraki (forced) göçler

Bu göç türü ise göçmenlerin çoğu zaman yaşamlarını ve güvenliklerini tehlikeye atan bir dizi zorlukla karşılaştığı bir süreçtir. Göçmenler, evlerini, ailelerini ve topluluklarını geride bırakmak zorunda kalarak güvenli bir yer arayışına girerler. Göç sırasında, uzun yolculuklar, sınır engelleri, insan kaçakçılığı, kötü muamele, sömürü ve ayrımcılık gibi birçok riskle karşılaşabilirler.

Serbest (free) göç

Serbest göç, bireyin tamamen kendi isteğiyle yer değiştirdiği bir göç şeklidir. Bu tür göçlerde, insanlar genellikle daha iyi bir yaşam kalitesi, ekonomik fırsatlar, eğitim imkanları veya kişisel nedenler gibi bireysel amaçlarla bir ülkeden başka bir ülkeye taşınırlar. Bir ülkeden bir başka olduğu gibi aynı ülke içinde de bir ilden bir diğerine olabilir. Bu göç tipine; Eğitim, evlilik, iş imkanı ve daha kaliteli bir hayat arayışı gibi sebepler neden olabilir.

Kitlesel (mass) göç

Bu tür göçlerde, teknolojik gelişmeler insanları mevcut yerleşim bölgelerinden başka bölgelere taşımak için cazip fırsatlar sunar. Bu fırsatlar genellikle daha iyi istihdam, ekonomik avantajlar, daha iyi yaşam standartları veya diğer sosyal ve kültürel faydalar olabilir. İnsanlar, teknoloji sayesinde daha iyi yaşam koşullarına sahip olabilecekleri veya daha iyi fırsatlara erişebilecekleri bölgelere doğru hareket ederler (Ak, 2021: 1749-1758).

3. AFGANİSTAN VE İRAN'IN YÖNETİM YAPISI VE GENEL DIŞ POLİTİKASI

Afganistan denize kıyısı olmayan ve orta Asya'nın güneyinde yer alan bir ülkedir. Doğu ve Güneyde Pakistan; Batıda İran; Kuzeyde Türkmenistan, Özbekistan ve Tacikistan; Kuzeydoğuda ise Çin ile komşudur. 652.000 km² yüz ölçümlü, Kuzey ve Güneydoğusunu düzlüklerin oluşturduğu dağlık bir ülkedir. Başkenti ve en büyük şehri Kâbil'dir. Yaklaşık 40 milyonluk nüfusunun çoğunluğunu Peştunlar, Tacikler, Hazaralar, Türkmenler ve Özbekler oluşturur. Ülke, uluslararası alanda Afganistan İslam Cumhuriyeti olarak tanınmaktadır. ABD'nin Afganistan'dan çekilmesinin akabinde gerçekleşen Taliban saldırıları ile 15 Ağustos 2021'de Taliban Afganistan'ın başkent Kabil'i ele geçirmesi sonucunda Afganistan İslam Emirliği kurulmuş olup yönetimin devri konusundaki tartışmalar ve görüşmeler devam etmektedir (Khalidi, 2017: 75-81).

3.1. Afganistan'ın Yönetim Yapısı

Afganistan İslam Cumhuriyeti'nin 2021 Taliban saldırısı sırasında fiilen çöküşünün ardından, Taliban ülkeyi İslam Emirliği olarak ilan etti. 7 Eylül'de yeni bir geçici hükümet ilan edildi. Afganistan'da geleneksel bir yönetim aracı, esas olarak bir devlet başkanını seçmek, yeni bir anayasa kabul etmek, savaş, ulusal ve bölgesel sorunları çözmek için düzenlenen bir Peştun istişare toplantısı olan loya jirga'dır (büyük meclis). Loya jirgaları en az 1747 yılından bu yana düzenlenmektedir. En sonuncusu Ağustos 2020'de gerçekleşmiştir. 17 Ağustos 2021'de, Taliban'a bağlı Hizb-e-İslami Gulbuddin partisinin lideri Gulbuddin Hikmatyar, hem Afganistan'ın eski Cumhurbaşkanı Hamid Karzai hem 'de Ulusal Uzlaşma Yüksek Konseyi ve eski Başkanı Abdullah Abdullah ile Hükümeti kurmak amacıyla, Katar'ın başkenti Doha'daki İcra Kurulu Başkanı ile (ancak Karzai'nin mi yoksa Abdullah'ın mı böyle bir hükümete doğrudan dâhil olup olmayacağı belli değil) bir araya geldi (Khalidi, 2017: 16-19).

Cumhurbaşkanı Eşref Gani, Taliban ilerleyişi sırasında ülkeden kaçarak Tacikistan veya Özbekistan'a gittiği düşünülürken Birleşik Arap Emirlikleri'nde ortaya çıktı ve bu tür müzakereleri desteklediğini ve Afganistan'a dönmek için görüşmelerde bulunduğunu söyledi. Ağustos 2021 itibarıyla, İslam Emirliği, Afganistan İslam

Cumhuriyeti'nin devlet kurumlarının Taliban'a devrini koordine etme sürecinde üst düzey devlet adamlarının liderliğindeki resmi olmayan bir Koordinasyon Konseyi ile siyasi bir geçiş döneminden geçiyor. Bu arada Taliban güçleri ülkede etkili bir polis otoritesi (güç, zorbalık) kullanıyor (Turyal, 2012: 1).

Afgan Ulusal Meclisi'nin eski üyesi Fawzia Koofi'ye göre, Taliban'ın hükümet kurma konusundaki toplantıları Sadece erkeklerden oluşan bir toplantıdır. Taliban içindeki pek çok kişi, doğası gereği eski hükümete itirazlarının olması ile birlikte, Afganistan Anayasası'nın devamının potansiyeli ve yeni devletin temeli olarak işe yarayabileceği konusunda hemfikirdir. 20 Ağustos'ta Abdul Ghani Baradar, yeni hükümetin bileşimi ve yapısı hakkında Koordinasyon Konseyi ile resmi müzakerelere başlamak için Kandahar'dan Kabil'e geldi. 30 Ağustos'ta Amerikan birliklerinin Kabil'den ayrılmasından saatler sonra görüşülen bir Taliban yetkilisi, yeni hükümetin büyük olasılıkla Cuma Namazından sonra 3 Eylül Cuma günü açıklanacağını ifade etti. Hibatullah Ahundzada'nın resmi Emir olarak adlandırılacağı ve kabine bakanlarının Arg'da resmi bir törenle açıklanacağı eklendi. Abdul Ghani Baradar Başbakan olarak hükümet başkanı olurken, diğer önemli pozisyonlar Sirajuddin Haqqani ve Mohammad Yaqoob'a gidecektir. Dini liderin altında, günlük yönetim kabineye emanet edilecektir (Şifai, 2014).

Hükümetin 11 Eylül terör saldırılarının 20. yıl dönümü olan 11 Eylül 2021'de açıklanacağı ve muhtemelen Türkiye, Çin, İran, Pakistan ve Katar hükümetlerine davetiyelerin gönderileceği tahmin ediliyor. Eylül ayı başlarında, Taliban, Kabine'nin sadece erkeklere açık olmasını planlıyordu ve kadınların hükümette "yüksek rütbeli görevlerde çalışmasına" izin verilmeyeceğini ve kadınların kabine 'den "dışlandığını" belirtti. Gazeteciler ve çoğu kadın olan diğer insan hakları aktiviteleri, Herat ve Kabil'de kadınların Kabine 'ye dâhil edilmesi çağrısında bulunarak protesto düzenlediler. 7 Eylül'de açıklanan Bakanlar Kurulu'nun sadece erkeklere özel olduğu ve Kadın İşleri Bakanlığı'nın kaldırıldığı ortaya çıktı (Laçinok, 2006).

Taliban'ın başa gelmesiyle birlikte Loy-jirge'ye genel olarak Peştunlar davet edilirken diğer etnik yapıların görüş ve düşünceleri dikkate alınmamıştır. Bunun üzerine diğerleri de kendi aralarında toplanarak Afganistan vatandaşı olduklarını dile getirerek ve dolaysıyla her türlü siyasi ve hukuki haklara sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu eleştiriler üzerine diğer etnik yapılardan da adı geçen toplantıya davet

edilmesi sonucunda iřtirak etmiřlerdir. Ancak onların fikirleri ve dūřūnceleri alınmamıřtır.

3.1.1. Afganistan'ın Ekonomik Durumu

Afganistan 40 yıldır sūregelen iē ve dıř saldırılardan dolaydır ki ekonomik anlamda da en korumasız ūlkelerden biridir. 2001-2021 dōneminde yeni ve demokratik bir hūkūmetin kurulması, ūlke halkını önemli ölçūde umutlandırmıřtır. Bu dōnemde yaratılan fırsatlar ile siyasi, eēitim, saēlık alanlarında bařarılı sonuēlar elde etmiřlerdir. Fakat ekonomik aēıdan baktıēımızda ise yoksulluk, iřsizlik dūřūk ekonomi ve Afgan halkının bařka ūlkelere olan gōēūn ūlkenin bařlıca sorunlarından biri olarak karřımıza çıkmaktadır. Tabii bu durum 2021 yılında Taliban'ın bařa gelmesi ile durumları daha da kōtūleřtirmeye yetmiřtir. Ama Afganistan'ın zayıf ekonomisine raēmen ūlke de olan maden rezervlerinin būyūklūēu ve bōlgesel transit (TAPİ, İPEKYOLU) geēiřindeki yeri Afganistan'a ekonomik refah saēlayacak potansiyele sahiptir. Ūlkenin en būyūk ekonomik imkânı zengin doēal kaynaklarıdır. Afganistan'da maden kaynakları; doēal gaz, petrol, kōmūr, mermer, altın, bakır, kromit, talk, barit, sūlfūr, kurřun, demir, tuz, deēerli ve yarı deēerli tařlar, inřaat tařı ve lityum gibi nadir toprak elementlerini bulundurmaktadır. Ūlkede doēal kaynak fazla olsa bile ūlkedeki gayri safi milli Hasıla'nın payı %1,56'dır. Ūlkenin ekonomik olarak būyūmesinin en būyūk umut kaynaēı maden kaynaklarıdır. Ūlkede yerli ūretim sadece madene dayanmaktadır. Ūlkede ise keřfedilmiř en būyūk 2 adet maden kaynaēı vardır. Bunlar ise demir ve bakırdır. Tahminlere gōre nice ūlkede bulunan demir ve bakır rezervleri Afganistan'ı dūnyadaki en būyūk demir ve bakır ūreticisi yapma boyutundadır. Bu baēlamdaki ēalıřmalar, Logar'da yer alan Mes Aynak (Aynak Bakır Madeni) ve Bamyān'da yer alan Hajigak demir rezervlerinin deēerinin 2031'de ortalama 900 milyon dolara ulařacaēı iddia edilmektedir (Lařeki, 2013: 29-39).

Ūlke zengin maden yataklarına sahip olmasına raēmen bu sektōre yeteri kadar yabancı yatırımcı ēekememektedir. Ūlkeye yatırım yapan yabancı ūlke sayısı ēok sınırlıdır. Afganistan'da madencilik sektōrūne en fazla yatırım yapan ūlkelerin bařında ēin gelmektedir. Ūlkenin logar bōlgesinde yer alan Mes Aynak Madeni ise ēin ūlkesinin yaptıēı maden iřletmelerindendir. Mes Aynak, bakır madeninin deēeri 40 milyar dolar olarak tahmin edilmektedir. řimdiye kadar dūnyanın iřlenmemiř bakır madenlerinden biridir. ēin'in Afganistan'da bakır madeni rezerve yapmak

istememesinin nedeni ise Çin’de bakıra olan ihtiyacın fazla olmasından kaynaklanmaktadır. Taliban öncesi Cevizcan vilayeti ile Faryap vilayeti arasında yer alan petrol ve gaz bölgesine Türkiye ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE) de yatırım yapmıştır. Ancak Taliban’ın gelmesi ile adı geçen bölgelerdeki projeler Çin’e devredilmiştir. Afganistan’ın en değerli madenlerinden biri ise lityumdur. Afganistan’daki lityum rezervlerin çoğu Gazne’de bulunurken Faryab, Cevizcan, Seripol bölgelerinde de bulunmaktadır. Güvenlik sorunları ve siyasi istikrarsızlık gibi sebeplerle Afganistan’da bu alana yönelik fazla yatırım fırsatı olmamıştır. Lityum, elektrikli cihazların bataryaları gibi yeni teknolojilerde stratejik olarak kullanılmaktadır. Elektronik endüstrilerinde lityumun önemi göz önüne alındığında, lityum, bazı uzmanlar tarafından “yeni petrol” olarak adlandırılmıştır. Teknolojinin hızlı büyümesi ve elektrikli araçlar da dâhil olmak üzere elektrikli cihazlara yönelik artan talep nedeniyle önemli lityum rezervlerine sahip olan Afganistan, Çin gibi endüstriyel güçler için özellikle önemli hâle gelmiştir. Bu bağlamda Çin, Ağustos 2021’den sonra yeniden iktidara gelen Taliban ile güçlü bağlar kurmaya çalışmaktadır. Taliban ve Çin arasında istikrarlı ilişkiler kurmak, her iki taraf için de stratejik faydalar sağlayacağı düşünülmektedir. Uzun vadede Afganistan’daki Taliban hâkimiyeti, Çin’in lityum tedarik zincirini kolaylaştıracaktır. Öte yandan Afganistan’daki lityum madenine yapılan Çin yatırımı, genel olarak ülke için istihdam (Peştunlar) ve özellikle Taliban için gelir sağlayacaktır (Ghani, 1398: 24-28).

Afganistan ekonomisi için bir diğer imkân ise bölgenin geçiş konumunda bulunmasıdır. Afganistan’ın stratejik konumu, ülkeyi; Orta ve Güney Asya, Orta Doğu ve Çin pazarları arasında bir geçiş merkezi yapabilir. Afganistan, stratejik konumu ile Orta ve Güney Asya ülkeleri arasındaki enerji (doğal gaz, elektrik ve İpekyolu) ve diğer ürünlerin geçişi için özellikle önem arz etmektedir. Enerji geçişinde, Türkmenistan-Afganistan-Pakistan-Hindistan (TAPI) Petrol Boru Hattı Projesi (Purtaş, 2012: 14-28), CASA-1000 Elektrik İletimi Projesi, Afganistan’ın önemli rol oynadığı üç projedir. Eğer uygulamaya geçerse TAPI, Türkmenistan’daki doğal gazı Afganistan üzerinden Pakistan ve Hindistan’a ulaştıracaktır. CASA-1000 Projesi ise yine Afganistan üzerinden Kırgızistan ve Tacikistan elektriğini Pakistan ve Hindistan’a ihraç edecektir. İpekyolu projesi ise Anadolu’dan başlayarak Afganistan üzerinden Çin’e uzanmaktadır (Silahşur, 2017: 1).

Bölgedeki ticarete ve malların geçişinde, Afganistan'ın yapıcı rol oynadığı çok sayıda proje bulunmaktadır. Lapis Lazuli Anlaşması, Çabahar Liman Projesi ve Uluslararası Kuzey-Güney Ulaştırma Koridoru (INSTC) bu projelere örnek teşkil etmektedir. Hindistan'ın Taliban ile ilişkileri nedeniyle Afganistan, Çabahar Projesi'nden çekilebilir. Ancak Afganistan, ülkeyi; Türkmenistan, Azerbaycan, Ermenistan ve Türkiye üzerinden Avrupa'ya bağlayan Lapis Lazuli Anlaşması'nın ana partneridir. Afganistan dışında; Lapis Lazuli Anlaşması, katılımcı diğer devletler için de son derece önemlidir. Özellikle Türkiye için bu proje, Ankara'nın bölgedeki rolünü güçlendirip Asya ile olan ekonomik bağlantılarını; Asya açılımını da içeren yeni dış politikasını adı geçen eksen de genişletebilir. Çin'e göre Afganistan; Doğu, Güney ve Orta Asya ile ilişkilerini geliştirmek için stratejik bir konumdadır. Bu bağlamda Afganistan, Çin'in Bir Kuşak Bir Yol (BRI) Projesi açısından da önemli bir geçiş konumundadır. Bu proje ile Çin; Afganistan, İran, Hazar Denizi, Azerbaycan ve Türkiye üzerinden geçerek Kırgızistan, Özbekistan demir yolu ile Avrupa'ya bağlanacaktır. Afganistan'ın geçiş konumunu değerlendirerek Çin, batısındaki Xinjiang bölgesi (Sincan Uygur Özerk Bölgesi) ile Afganistan'ın doğu ve kuzeyini, Pakistan'ın kuzeyini ve Orta Asya'nın güneyini birleştirecek Wakhan Koridoru'nu inşa etmeyi planlamaktadır. Wakhan Koridoru'nun kurulmasıyla Afganistan'ın transit geçişteki rolü ve bu ülkenin BRI Projesi gibi Çin'in uzun vadeli planlarındaki önemi artacaktır. BRI Projesi'nin Afganistan için de önemli olduğunu vurgulamak gerekir. Bu proje, Afganistan'ın Güney Asya ile Orta Asya ve Doğu Asya ile Batı Asya'yı birbirine bağlayan tarihsel "Asya geçiş ve ticaret merkezi" konumunu yeniden kurmasına yardım edecektir.

Sonuç olarak Afganistan ekonomisi, ülkenin içinde bulunduğu güvenlik sorunlarından ve siyasi durumlardan etkilenmektedir. Güvenlik sorunları, ülkenin ekonomik imkânlarını verimli bir şekilde kullanmasını engellemektedir. Bu sorunların yanı sıra ülkede hayli yaygın olan yolsuzluk, milyonlarca mal varlığının ve onlarca ekonomik fırsatın kaybına sebep olmuştur. Afgan ekonomistler, Afganistan ekonomisinin uzun dönemli ekonomik ikileminin çözümü için yerli ve ülkenin kendi yeterliliklerine dayalı bir ekonomi modeli önermektedir. Fakat mevcut durumda ve kısa vadede bu ikilemin çözülmesi çok mümkün görünmemektedir. Savaşın, geçmişte altyapı ile beraber bütün ekonomik fırsatları da yok etmesi, gelecekte de çok sayıda fırsat ve zenginlik kaybıyla sonuçlanacaktır. Buna rağmen eğer Taliban hükûmeti

ülkede meşruiyet kazanıp yabancı ülkeler tarafından tanınırsa ve güvenlik sorunları kalıcı olarak çözülürse ülke çeşitli alanlarda Çin gibi birçok yabancı yatırımın merkezi olabilir. Dolayısıyla ülkenin işlenmemiş doğal kaynakları yerel bir ekonomi oluşmasını sağlayabilir ki bu durum, uzun vadede, devletin gelirlerini artırarak ülkedeki genç iş gücü için yeni istihdam alanları yaratabilir (afghanpaper.com, t.y.).

3.1.2. İran'ın Ekonomik Durumu

Bir devletin görevi, iç ve dış meseleler olmak üzere ikiye ayrılır. Ülke içinde eğitim, sağlık ve refah konuları olduğu gibi bir diğer yandan da ülkenin dış meseleleri yani ticaret, sınır kontrolü, savaş ve güvenlik konularıyla ilgili toplum için kararlar almasıdır. Farklı ekonomi branşları, kendi görüşlerine göre devletin rolünü göz önünde bulundurarak ve buna dayanarak ekonomik değerlendirme ve politika önerileri sunarlar. Ekonomik literatürde devlet için öne çıkan roller şunlardır: Gelirin yoksullara yeniden dağıtılması, genel mal ve hizmet üretimi, pozitif ve negatif dış etkilerin düzeltilmesi için vergi ve devletin yardım uygulaması, yerli işletmelere destek sağlama için vergi ve devlet yardımı uygulanması, yerli işletmeleri desteklemek için stratejik kararlar alınması ve komşu ülkelerin pazarlarının ele geçirilmesi gibi tüm ekonomi düşünürleri, görüş farklılıklarına rağmen devletin ekonomiye müdahale etmesine katılır. Tek farkları, müdahale derecesi ve boyutuna dayanmaktadır. (Şurgeli, 1394: 25-53). Her devlette olduğu gibi İran'da da ekonomik durum zamana göre farklılık arz etmektedir. İran'da tarımın durumu ve ülkenin genel gelişimi hakkında kesin bir şey ifade etmek oldukça zordur. İran devleti de köylerdeki tarım durumu hakkında sınırlı bilgi sağlamış olup istatistiklere ilişkin kaynaklar oldukça kısıtlıdır. Ayrıca yabancı araştırmacılar da köylerdeki tarıma ve gelişmelere ilgi göstermemiştir. Bu nedenle, ülkedeki tarım üretimine ilişkin kesin bir bilgi sunmak güçtür. (Charless İssawi, 1362: 317-325). İran'ın dış ticaret hacmi, çeşitli engellere rağmen hızla büyümüştür. Ancak, İran'ın ipek ürünleri üretiminin azalması, giderek ihracatın da azalmasına neden olmuştur. Aynı şekilde, yerel pazarların geçici olarak kapanması veya yerel şirketlerin başarısızlığı sonucunda ithalat da azalmıştır. Ek olarak, dönemsel finansal krizler gibi dış olayların etkisiyle küresel piyasalarda başarısızlık yaşanmıştır. (Charless İssawi, 1362: 107-112). Ancak finansal yaptırımların döviz kuru baskısı, sabit yatırımlar, tüketim malları ve hizmetlerin fiyatı, ihracat, ithalat, yurt içi üretimi, özel sektör gecikmeli banka kredileri, para arzı ve ülkenin dış borcu etkisi

Şekil 4.1. İran'ın Afganistan göçmenlerini geri gönderebilmek için kullandığı politika araçlar

Nitekim 1992'den itibaren Afganistan'a geniş çaplı bir geri dönüş süreci başladı. 1992 ve 1995 arasında, 1,3 milyondan fazla Afgan, gönüllü olarak İran'dan Afganistan'a döndü. Ancak bu durum çok uzun sürmedi. Çünkü 1992'de Afganistan'da ortaya çıkan iktidar mücadelesi zamanla bir iç savaşa dönüştü ve 1994'te Taliban Örgütü bu iç savaş ortamından faydalanarak 1996'da Afganistan'da iktidarı ele geçirdi. Taliban'ın kısa sürede Afganistan'da etkili bir aktör olup hâkimiyet alanını genişletmesiyle 1994-2001 arasında İran'a doğru yeni bir Afgan göçü gerçekleşmeye başladı. Bu gelişme karşısında İran, 1995'de Afganistan ile olan sınırını kapatarak, Afgan mültecilere sağlık hizmeti ve eğitim sağlamayı durdurdu. Dahası 190 bin belgesiz Afgan'ı 1998 ve 1999 arasında sınır dışı etti. Yine de bu girişimler Afganistanlıların İran'a kaçak yollarla girişine engel olamadı (Pur, Ferd, & Purbinger, 1396: 1-10).

Konuya ilişkin bir diğer kırılma noktası ise ABD'nin, 2001'de Afganistan'ı işgal ederek Taliban yönetimini düşürmesidir. Taliban yönetiminin düşmesiyle birlikte Afganistan'a geri dönüş süreci başlamış oldu. Bu geri dönüş süreçlerinde Taliban'ın devrilmesi kadar İran'ın izlediği göç politikalarının da belirleyici vasfı olmuştur. ABD'nin Afganistan işgali ile birlikte İran, Afgan mülteciler için bir takım kısıtlayıcı düzenlemeler yapmıştır. Bunun yanı sıra, BMMYK ile iş birliği içinde olan İran Hükümeti, Afganlı mültecilerin, ülkelerine gönderilmesi hususunda da bir dizi eylem

incelendiğinde İran'ın ekonomik olarak büyüdüğüne işaret vardır. Genel olarak, ham petrol varilinin anlık alım-satım işlemleri, ham petrol anlık fiyatına dayalı olarak petrol fiyatı belirlenir. Bu fiyat, üretim maliyetinden, üretilen petrolün kalitesinden, hafif veya ağır olmasından, petrolün özgül yoğunluğundan, kükürt oranından, üretim yeri gibi faktörlerden etkilenir. Bu faktörlerin sonucunda petrol fiyatı ortaya çıkar. Geçmişten bugüne, yaptırımlar ülkelerin siyasi hedeflerine ulaşmak için güçlü bir silah olmuştur. Genel olarak, yaptırımlar belirli ülkeler, şirketler veya kişilere karşı belirli kısıtlamaların uygulanması olarak tanımlanır. Hedeflenen eyleme karşı bir tepki olarak kullanılır. Bu engeller ve kısıtlamalar, sadece ekonomi ve gelişme alanını etkilemekle kalmaz aynı zamanda daha geniş bir etki alanı da oluşturabilir. Yaptırımların temel amacı, hedef ülkenin ekonomisi ve ilgili sektörlerinde zorlu ve istenmeyen koşullar yaratmaktır. Dolayısıyla İran'ın üzerinde de bu tür yaptırımlar sürekli olmuştur. Bu da İran'ın daha çok gelişmesine ve ilerlemesine engel olmuştur.(Mazahiri, 1401: 69-98)

3.2. Afganistan'daki Etnik Gruplar

Afganistan topraklarına tarih boyunca çeşitli milletler batıdan, doğudan, güneyden ve kuzeyden gelerek yerleşmişlerdir. Yeni bir çalışmaya göre, Afganistan'da yaklaşık 55 farklı etnik grup veya aşiret yaşamaktadır. Onların hepsi dil açısından ve tahminen İran halkına (özellikle Beluçlar, Peştunlar ve Tacikler), Türkler (çoğunlukla Türkmenler ve Özbekler) Afganistan'da Türkmenler ve Özbekler olarak bilinirler. vb. ayrılabilir. Ancak dilin kalıcı bir etnik özellik olamayacağını unutmamak gerekir. Örneğin, bugün Afganistan'ın Orta kesimindeki Hazaralar Farsça (Dari veya Farsça) konuşmaktadırlar. Ancak Türk - Moğol kökenli bir topluluktur (Vogelsang, 2002, s. 17). Yukarıda ifade etmiş olduğumuz etnik gruplardan bazıları diğer bir ifadeyle en önemlileri ise; Peştunlar, Tacikler, Türkler (Türkmen, Özbek, Kızılbaş, Kazak, Kırgız, Karakalpak), Hazaralar, Aymaklar, Beluciler, Brahuiler, Beluçlar, Nuristaniler, Rajasthaniler, Araplar, Hindular, Pamiriler, Sihler, Yatlar, Pencabiler, Darvaziler ve Paşhailer'dir. Ama bu kadar etnik grup arasından sadece 4 tanesi tek başlarına siyasi güç oluşturabilecek nüfuslara sahiptir. Bu etnik gruplar ise şunlardır; Peştunlar, Tacikler, Türkler ve Hazaralardır. Bu yüzden ki bu 4 önemli etnik grupları ele alınmıştır (Popal, 2011: 1-6).

3.2.1. Peştunlar

Afganistan'ın en kalabalık ve en ileri gelen gruplarından biridir Peştunlar. Afgan krallarının çoğu Peştun gruplarından çıkmıştır. Hükümette bürokraside siyasette ordu da vb. üst kademelerin hepsinde Peştunların varlığı bilinmektedir. Tabii çıkan savaşlarda bile en önce ve en fazla göç eden guruplarda yine Peştunlar'dır. Peştunlar ülkenin güneyinde yaşamaktadır. Diğer bölgelerde ise azınlık halinde yaşamaktadır. Peştunlar da diğer etnik gruplar gibi ülke sınırlarının dışarısında bulunurlar. Yaklaşık 28 milyon Peştun'un Pakistan 'da yaşadığı bilinmektedir. Bunları çoğu altı kabileye bölünmüştür tabii durum böyle olunca kimliklerini sıkça sorgulamaya başlamıştır. Peştunların iki büyük kolundan biri olan Gılzailer XVII. yüzyılda önemli bir politik güç durumuna gelerek XVIII. yüzyılda Kandahar'ı ve kısa bir süre içinde İran'ın önemli bir kısmını ele geçirmeyi başarmışlardır. Ancak, 1729'da İran'dan çıkarıldılar; 1747'de Ahmed Şah Durrani'nin hâkimiyeti altına girdiler. Durrani kabilesi olan Sadozailere mensup Ahmed Şah Durrani'den itibaren Afganistan Peştunların egemenliğinde olmuştur. Paştunlar, Afganistan'da ortaya çıktıklarına ve ortak bir atadan geldiklerine inansalar da kesin değildir. Bu konuda farklı görüşler ileri sürülmüştür. 13. ve 16. yüzyıllar arasında bazı Peştun kabilelerinin Pakistan'a göç ettikleri söylenmektedir. Soylarını ortak bir ataya dayandıran kabileler halinde örgütlenmişlerdir. Soyları Her kabile kendi içinde klanlara, alt klanlara ve ataerkil ailelere ayrılır. Ayrıca kendi aralarında ittifaklar oluşturup ittifak savaşları yapmışlardır. Afganistan'da yaklaşık 9.5 milyon, Pakistan'da ise 28 milyon Paştun'un yaşadığı tahmin edilmektedir. Afganistan'daki başlıca Paştun kabileleri Kabil'in güneyindeki Durraniler Kabil'in doğusundaki Gılzailerdir. Afganistan bölgesinde yer alan bir halk. 1990'ların sonu ile 2000'lerin başlarında Afganistan'da şeriat rejimini kuran Taliban'ın ana ögesini oluşturmaktadırlar (Vogelsang, 2002:17-22).

3.2.2. Tacikler

Tacikler Peştunlardan sonra gelen ikinci kalabalık etnik gruptur. Afganistan'ın kuzey ve kuzey doğusunda yaşamaktadırlar. Tacikler, Dağ Tacikleri ve Farsivanlar olarak ikiye ayrılmaktadırlar. Dağ Tacikleri ülkenin Tacikistan ve Pakistan sınırının kesiştiği yerdeki Bedahşan ve Vahan arasındaki bölgesinde yaşarlar. Farsivanlar ise şehirlerde ve köylerde yaşarlar. Tacikler Farsçanın bir alt ailesi olan Dari lehçesini kullanmaktadırlar. Her ne kadar Farsça ve Dari lehçesi aynı dil ailesinden gelseler de

konuşma düzeyleri farklıdır. Taciklerin çok büyük bir kısmı Sünniliğin Hanefi mezhebindedir. Fakat dağ Tacikleri Şii mezhebine mensuplardır. Ülkenin kuzeydoğusunda yaşayan küçük bir grup Tacik de İsmaili'dir. Taciklerin kabile yapıları mahalli nesillere, köy gruplarına ve mesleklere göre ayrılmaktadır. Hangi gruba ait olduğu sorulduğunda Tacikler yaşadığı bölgeyi ya da köyü söylemektedirler. Tacikler daha çok kuru tarım ve hayvancılık ile uğraşırlar. Tacikler Orta Asya'nın halklarından olup en eski medeniyetine sahiptir. Kültür ve Sanat açısından Türklerle aynı gelenekleri paylaşmaktadır. Nevruz, bahar bayramı olarak Türkler ve Tacikler arasında kutlanan ortak bayramdır. Orta Asya halkların Müslümanlığı kabul etmesi ile birlikte kültür, sosyal yaşam sanat tamamen aynı olmuştur diyebiliriz (Vogelsang, 2002: 17-27).

3.2.3. Türkler

Türkler de Afganistan'ın önde gelen etnik gruplarından. Afganistan'ın kuzeyinde Afgan Türkistan'ı ya da kuzey Türkistan olarak bilinen bölgelerde yaşamaktadırlar. Afganistan Türkleri kendi aralarında Türkmenler, Özbekler, Kızılbaş, Kazak, Kırgız, Karakalpak, vs. gibi birtakım gruplara ayrılmaktadırlar. Bu grupların en önemlileri ise Türkmen ve Özbeklerdir. Birinci kalabalık Türk grubu; Türkmenlerdir. Türkmenler kunduz, Faryab, Cevizcan, Pilhumri, Seripol, Hilmand, Kandahar, kabil, badigis, badahşan, ve Herat bölgesinde yaşamaktadır. 7. yüzyıldan beri Türkmenler Afganistan'da yaşamaktadırlar. 1887 Afgan-Rus savaşında çoğu Türkmen Türkmenistan'a göç etmiştir. Kalan Türkmenler ise tarım, hayvancılık, ticaret ve daha da önemlisi el dokuma halısı ile ön plana çıkmaktadır. Afganistan Türkmenleri ülke ekonomisinde oldukça etkilidir. Özellikle, deri, yün ve el dokuma halı üretirler. İkinci kalabalık Türk grubu ise Özbek Türkleridir. Ülkenin kuzey kesiminde yaşayan, Taliban öncesi dönemde çoğunlukla Taciklerle birlikte bir siyasi pozisyon aldı. Taliban'a karşı kurulan Kuzey İttifakı'nda ikinci önemli grup olan Özbeklerin adı en çok duyulan siyasi figürü Abdurreşid Dostum'dur. Her ne kadar geçmişte Taliban karşıtı pozisyonlarıyla anılsalar da 2001 sonrası Özbek nüfus çoğu Taliban'ın içerisinde organize olduğu biliniyor. Hatta Özbekler, günümüzde Taliban'ın kuzeydeki varlığının önemli bir parçası halini almıştır. Afganistan'da Nüfus sayımları şeffaf yapılmamakla beraber Türkmen Nüfusu en çok etkilemektedir. Afganistan'da toplamda 5 Milyondan Fazla Türkmen yaşadığı tahmin edilmektedir. Nüfus sayımı

yapanlarda genel de Türkmenleri Özbek, Tacik, veya Hazara olarak Nüfusu geçerler bunun da nedeni Türkmenlerin okuma yazması az olmasından kaynaklanmaktadır. (Koyuk, 2021: 451-459).

3.2.4. Hazarlar

Hazarlar Afganistan'ın Hazaracat bölgesinde yaşamaktadır. Orada kendilerine has bir kimlik kazanmalarına sebep olmuştur. Ayrıca 2 milyon Hazar'a vatandaşı İran'da sığınmacı olarak yaşamaktadır. Sünni ve İsmaili dışında Hazarların tamamına yakını Şii mezhebine mensuptur. Konuştukları dil Darice olup içinde pek çok Türkçe sözcük ve Moğol deyiimi bulunmaktadır. Hazaraların kökeni konusunda farklı teoriler ortaya konulmuş olmasına karşın en çok kabul göreni Moğol askerleriyle bölgedeki Türk ve Taciklerin karışımından meydana geldikleridir. Bu yüzden de hazarların Cengiz Han'ın torunlarından oldukları bile düşünülmektedir. Tabi bir ihtimalde şudur Cengiz Han'ın oğlu Çağatay'ın soyundan geldiği söylenmiştir. Çağatay'ın Afganistan'da pek çok ordu gönderip oralarda ordular kurduğu bilinmektedir. Zaten hazarlarında yüz yapılarına bakıldığında Orta Asya kökenli olduğu anlaşılmaktadır. Hazaralara bakıldığında 2 adet etnik grup bulunmaktadır. Bunlardan ilki Mir adı verilen gruptur. Mir'lerin sosyal statüleri arazi sahibi olmalarına bağlıdır. Diğeri ise Seyyit adı verilen dini nitelikli gruptur. Seyyidler kendilerini İslam peygamberlerinin soyundan geldiğine inanırlar. Yoğun olarak yaşadıkları iller ise Bamyan, Gur, Gazni, Vardak, Daykundi ve Uruzgandır. Hazaralar ülke yönetiminde üst makamlarda yoğun olarak bulunuyor ve ülkenin kurumlarında ciddi bir varlıkları mevcuttur. İran ile olan mezhepsel ilişkileri paralelinde kurdukları siyasi bağlantıları dikkat çeken Hazaralar, Hizb-i Vahdet ve Afganistan islami birlik adlı siyasi partilerle tanınıyorlar. Hazaraların ülkede kalan nüfusu her ne kadar ön planda olmasa da Hazara diasporası oldukça ağırlık sahibi. Server Daniş, Kerim Halili, Abdul Ali Mezari gibi isimler İran ile olan bağlantıları nedeniyle ülke içinde ve dışında önem kazanmış kişilerdir (Nejefi, 1-28).

3.2.5. Diğer Etnik Gruplar

Yukarıda sayılan etnik grupların dışında azınlıkta olup ülkenin belirli bölgelerinde yaşayan gruplar ise; Beluç, Peşeyi, Nuristani, Arap, Gojer, Berahevi ve diğer küçük gruplar şeklinde ifade edilebilir. Beluçlar, Afganistan'la İran sınırları olan Nimruz şehrinde ve kısmen de Afganistan ve Pakistan sınırlarında yaşarlar. Beluçların

dili Belu  cadır. Nuristaniler, Afganistan'ın doğusunda İslamiyet'ten önce (K firistan) olarak bilinen Nursitaniler Hindikuş dağların gönye doğusunda dağlık bir bölge de yaşıyıp kendi dilleri olan Nuristanice'yi konuşırlar. Araplar da daha çok kuzey bölgelerinde yaşıyıp dillerini kaybetmişlerdir. Araplar Farsçanın değişik bir şivesini konuşırlar. Peşeyi, ülkenin merkezi doğusu ve güneydoğu bölgelerinde yaşıyıp Peşeyice dilini konuşırlar. Diğer küçük etnik grupları ülkenin çeşitli bölgelerinde yaşıyıp yerli halkla asimile olmuş durumdadırlar. Burada Afganistan ve Afganistan'da yaşıyan etnik grupların nüfus yüzdesi ile ilgili şu hususları ortaya koymak yararlı olacaktır. Uzun yıllardan beri Afganistan'da nüfus sayımı yapılmamıştır. Ülkenin genel nüfusu tahminlere dayalı olması nedeniyle çalışma yapan bazı araştırmacılar ait olduğu etnik grubunun çoğunlukta olduğu iddiasında bulunup abartılı rakamlar vermişlerdir. Bu tahminlerin etnik gruplar ile ülke nüfusu karşılaştırıldığında birbiriyle asla tutarlı olmadığı ortaya çıkacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın objektif ve yararlı bir çalışma olmasını  mit ederek etnik grupların nüfus yüzdesinin ve sıralamasının verilmemesi uygun görülmüştür. Ancak Afganistan'ın, nüfus çoğunluğunun gençlerden oluşan ülkeler arasında yer alması bilinmektedir. Gençlerin nüfusu kesin olmamakla beraber tahmini istatistiklere göre ülkenin yaklaşık % 75'ini oluşurmaktadırlar. Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu (UNFPA) raporuna göre Afganistan'ın % 63'  25 yaş altındadır (unfpa.org, 2014).

Ancak gençlerin yönetimde ve siyasette yeri ve payı uzun yıllardan beri göz ardı edilmiştir. Henüz hiçbir siyasi parti veya hareketin bu konuda somut bir çalışma yapmadığı bilinmektedir.

3.3. İran'ın Yönetim Yapısı ve Afganistan Dış Politikası

İran'ın medeniyeti çok eski yıllara dayanmaktadır. Bu sebepten dolaydır ki tarihi de oldukça eskidir. Günümüzde İran devleti olarak bilinen topraklar ilk medeniyetlerin çıkmış olduğu geniş bölgenin birer parçasıdır. İnsanlık tarihinin ilk yerlerinden biri olan M. . 6000 yılında ortaya çıkan “Şuş” şehri M. . 3000 yılında eski çağın en eski devletlerinden biri olan İran'ın başkenti olarak bilinmektedir. İran'ın tarihi genellikle İslamiyet  ncesi ve sonrası olarak ikiye ayrılmaktadır. İslam  ncesi dönem M.S. 650 yılına kadar olan dönemdir. Bu dönemden güçlü bir idari yapı mevcut olmuştur. Dönemin bilinen iki hükümdarı vardır; Kuruş ve Daryuş'dur (Roman & Muiin, 1372: 134-170).

İslam'dan sonraki dönem ise önemli kırılma noktalarını göz önünde bulundurmak için oldukça önemlidir. Meşrutiyetten önceki dönem, meşrutiyet dönemi, Pehlevi dönemi ve İslam Cumhuriyeti dönemi olarak dört döneme ayrılmaktadır. İslam, dan sonraki dönem de idari ve siyasi yapı da en göze çarpan Safeviler'dir. Safeviler güçlü bir merkezîyet kurarak ilk kez devlet ve hanedan kelimesini kullanmışlardır. Son monarşi yönetimi ise Rıza Şah Pehlevi tarafından İran'da kurulmuştur. 1925 yılında Pehlevi hanedanlığının güçlenmesi sonucunda bürokrasi ve ordunun gelişmesini ve merkezileşmesini de beraberinde getirmiştir. İlk başlarda Rıza Şah tüm toplumların desteğini kazanarak birçok büyük uygulamaya imzasını atmıştır. Fakat zamanla Rıza Şah diktatörlük yapması sebebi ile toplumsal destekleri kaybetmeye başlamıştır. 1979 yılında İran'da meydana gelmiş olan devrim beraberinde Pehlevi hanedanlığı devrilmiştir. Bunun sonucunda İran İslam Cumhuriyeti kurulmuştur. Aynı yılın 2-3 Kasım tarihlerinde bir referandum sonucunda yeni anayasa ortaya konmuş ve Ayetullah Humeyni'nin 1970'li yılların başlarında ortaya attığı Velayet-i Fakih kavramı hayata geçirilmiştir. 1979 yılından itibaren İran'da uygulanmakta olan bu teori, bugünkü İran rejiminin bel kemiğini oluşturmaktadır. Dini liderliğin yanı sıra siyasi liderliğin de peygamberden Ehl-i Beyt imamlarına, imamlardan da Fukahaya intikal ettiğini, dolayısıyla yalnızca Fukahanın meşru otorite olduğunu iddia eden ve İran'da yönetimin esasını oluşturan Velayet-i Fakih, esasında yüzyılları alan bir süreç içerisinde tekâmül etmiştir. Teori ortaya atıldığı günden beri sürekli eleştirilmiş, değiştirilmiş ve geliştirilmiştir (Roman & Muiin, 1372: 134-170).

3.3.1. İran'ın Siyasi Yapısı

İslâm Cumhuriyetinin politik sistemi 1979 yılı İran Anayasası'na dayanmaktadır. Sistem girift bir şekilde birbirine bağlı çeşitli yönetim yapılarını kapsamaktadır. Uluslararası raporlara göre İran'ın insan hakları sicili oldukça zayıftır. İran'ın siyasal rejimi antidemokratiktir. Hükûmete veya Dini lidere yönelik eleştirmenler sıklıkla tutuklanır ve siyasal aktivitenin diğer türlerinde olduğu gibi, adayların seçimlere katılması da ciddi şekilde kısıtlanmaktadır. İran'da kadın hakları ciddi biçimde yetersiz olarak tanımlanmıştır ve çocuk hakları ciddi şekilde ihlal edilmektedir, İran'da dünyadaki diğer tüm ülkelere göre daha fazla çocuk suçlu idam edilmektedir. Aynı cinsiyetten olan kişilerin cinsel aktiviteleri yasa dışıdır ve ölüme

varan cezalarla cezalandırılabilir. 2000'li yıllardan bu yana, İran'ın tartışmalı nükleer programı, ülkeye karşı uluslararası yaptırımların temelini oluşturan endişeleri gündeme getirmiştir. 14 Temmuz 2015 tarihinde başlatılan, İran ile BM Güvenlik Konseyi'nin beş daimi üyesi ve Almanya arasında varılan bir anlaşma Ortak Kapsamlı Eylem Planı, İran'ın zenginleştirilmiş uranyum üretimini kısıtlaması karşılığında nükleer yaptırımları gevşetmeyi amaçlamaktadır. Velayet-i fakih din hukuku bilgini anlamına gelen fakihin vesayet ve yönetim yetkisi anlamına gelmektedir. Şii siyasal düşüncesinde dini ve siyasi otorite İslam Peygamberi Hz. Muhammed'in damadı Ali'nin soyundan gelen "İmam"lara aittir. Ancak 12. İmam Mehdi'nin gizlendiği ve ileride belirsiz bir zamanda geri döneceğine inanılmaktadır. İmam Mehdi'nin gizli olduğu süre içerisinde dini ve siyasal liderliğin kime ait olacağı sorunu uzun yıllar Şii siyasal düşüncesindeki tartışma konularından birisi olmuştur. Ayetullah Humeyni 1970'lerde Velâyet-i Fakih yâ da Hükûmet-i İslâmî isimli kitabıyla sistemleştirdiği "velayet-i fakih" teorisiyle siyasal otoritenin İmamlar'ın manevi varisleri olan din âlimlerinin elinde olması gerektiğini ileri sürmüştür. İmami Şiilerde imamete inanmak; inanç esaslarından biridir. Bu, imamlık makamının da peygamberlik gibi ilahi bir takdir ve tensip olduğuna inanmak demektir. İmamet eksenli Velayet-i Fakih anlayışı İran anayasasının beşinci maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre İmam Mehdi'nin kayıp olduğu süre boyunca İran İslam Cumhuriyetinde iş ve ümmetin velayeti (devlet ve halkın idaresi), halkın çoğunluğunun tanıdığı, takdir ettiği, adil, takva sahibi, cesur, tedbirli ve yönetici bir fakihe (müçtehit derecesinde bir fıkıh âlimine) ait olacaktır (Abrahmian, 1940: 225-337).

3.4. İran'ın Dış Politikası

Devrimin ilk günlerinde Ayetullah Humeyni, İran'ın dış politikasını "Ne Doğu Ne Batı, Sadece İslam Cumhuriyeti" sloganı ile ortaya koymuştur. Bu slogan, İran'ın mevcut uluslararası sisteme itirazının da göstergesidir. Bu ilkeye göre İran ne ABD önderliğindeki batı, ne de Sovyetler Birliği önderliğindeki doğu ile birlikte hareket edecektir. Üçüncü bir yol olarak Müslüman halkların yanında yer alıp egemen güçlerle ilişkilerini eşitlik üzerinden yürütür. Devrim her türlü vesayet ve siyasi bağımlılık fikrini reddedip köklü bir monarşiyi sonlandırmıştır. İran'da lider, ülke siyasetine genel olarak yön vermektedir. Ülkenin dış politikasının yürütülmesinde cumhurbaşkanı ve bakanlar kurulunun sorumlu olmasına rağmen lider karar alma

noktasında varlığını hissettirmektedir. Dolayısıyla son söz dini lidere ait olmaktadır. İran'ın dış politikasını belirleyen en önemli etken devrim ideolojisi'dir. Bu ideolojinin dış politikaya yansıyan temel özellikleri arasında, müstekbir-mustazaf ayırımı, ABD, İsrail, monarşi, sosyalizm ve kapitalizm karşıtlığı bulunmaktadır. Müstekbir-mustazaf ayırımı İslam'ın hak-batıl ayırımından ilham alan kavramsallaştırma'dır. Buna göre, tüm insanlığı sömürmeye çalışan ve her türlü kötülüğü yapan müstekbirler ile varlıkları elinden alınmış hakları gasp edilmiş mustazaflar arasında kıyasıya bir savaş vardır. Bu savaşta ABD, İsrail ve İngiltere kısacası egemen güçler müstekbirler tarafında, başta İran olmak üzere sömürülen ülkeler mustazaflar tarafında yer almaktadır. Ayetullah Humeyni tüm dünya Müslümanlarının birliğinden yanadır. Kurtuluşun yegâne yolu İslam'a dönmek, gerçek İslami hükümetler kurmak ve farklılıkları ortadan kaldırarak yeniden birliği sağlamaktır. Devrim ihracı çabalarında ilk başlarda Şii'liğe özel kavramlardan özellikle uzak durulmaya özen gösterilmiştir. Çünkü devrimcilere göre devrim, Şii'likten ziyade İslam'ın evrensel mesajları etrafında gerçekleşmiştir. Bu noktada Şii ve Sünni Müslümanların kardeşliği konusuna sürekli vurgu yapıldığı görülmüştür. İran'ın bu ve benzeri her çağrısı, "Şii'liğin yaygınlaştırılması propagandası olduğu" şeklindeki karşı propagandayla etkisiz hale getirilmiştir. İran'ın özellikle ilk on yılındaki dış politikalarında "devrim ihracı" çabaları yoğun biçimde yürütülmüştür (Rigiderakhshan, 2020: 390-410).

3.5. Afganistan vatandaşlarının İran'a Yönelik Göçleri ve Afgan Göçünün Oluşum Süreçleri

Afganistan vatandaşlarının İran'a yönelik büyük göçleri yaklaşık kırk yıllık bir süreci kapsamaktadır. İran'ın Afganistan'a komşu ülke olması kitlesel göç hareketlerinin İran'a doğru gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Afganistan'dan İran'a olan göçleri dört dönemde incelemek doğru olacaktır. Çünkü bu dört dönemde Afganistan'da büyük siyasî çatışmalar yaşanmıştır. Buna paralel olarak İran'a ve Pakistan'a yönelik göçler de artmıştır (Olszwska, 2007: 140).

Ancak 1979-1989 yıllarını kapsayan SSCB dönemi ve akabinde etnik gruplar arasında yaşanan anlaşmazlıklar sebebiyle başlayan iç savaş yıllarında Afgan halkı kurtuluşu yine İran'a göç etmekte bulmuştur. Bu tarihler arasında yaşanan göçler İran'a yönelik ilk kitlesel ya da bireysel göçler olarak değerlendirilebilir. Sovyetlerin Afganistan'ı işgalinden sonra ülkede bulunan kavimler birbirlerinden bağımsız halde

Sovyet Rusya'ya karşı mücadele etmişlerdir. Zamanla bu kişiler kendi aralarında parti kurmaya başlamışlardır. Sovyetlerin çekilmesi ile birlikte bu Mücahit grupları arasında siyasî çekişmeler meydana gelmeye başlamıştır. Bu çekişmeler zaten her anlamda zor durumda olan Afganistan'ı iyice çıkmaza sokmuştur. Dolayısı ile bu dönemde de çok sayıda göç hareketleri meydana gelmiştir. Mücahitlerin iktidarı ele geçirdiği 1992 yılından 1996 yılına kadar olan dönem İran'a yönelik ikinci göç hareketlerinin yaşandığı dönem olarak nitelendirilebilir. Aynı dönemlerden itibaren İran ve Pakistan hükümetlerinin desteği ile Afganistan'a geri dönüşler de yaşanmıştır. Ancak bahse konu yıllar arasında hâlihazırda Afganistan'da yaşayan kişilerle birlikte yeniden yerleştirilen kişiler de Afganistan'dan çıkmaya başlamışlardır. Taliban'ın 1996 yılında yönetimi ele geçirmesi ile birlikte İran'a yönelik üçüncü göç dalgası yaşanmaya başlamıştır. Taliban'ın İslami kuralları adı altında sert şekilde yorumlaması ülke içerisinde büyük karışıklıklara sebebiyet verdiği gibi göçü de arttırmıştır. Taliban'ın hala Afganistan'da çoğu bölgede etkinliğini koruması bugün dahi, Afganistanlıların ülke içerisinde yer değiştirmelerine ya da diğer ülkelere göç etmelerine neden olmaktadır (Mohammadi, Khudaverdi, Keşişyan, & Matlabi, 1398: 67-81).

2001 yılında ABD'nin müdahalesinden sonra yeni kurulan hükümetle Afganistan'da bir devlet inşası yolunda atılan adımlar beklenen düzeyde gerçekleşmemiştir. Terör olaylarının bastırılması hususunda askerî müdahaleler yetersiz kalmıştır. Mevcut güvenlik sorunu, ekonomik ve siyasî sorunlar çözülememiştir. Dolayısı ile Afganistan göç veren ülke olmaya devam etmiştir. 2001 yılında ABD'nin Afganistan'a olan müdahalesi ile İran'a yönelik gerçekleşen göçleri dördüncü göç dalgası olarak adlandırmak mümkündür. Günümüzde ise İran'a yönelik Afganistan göçü hâlâ devam etmektedir. Ancak gönüllü geri dönüş programı ile azalmalar da meydana gelmiştir. DAES'in ortaya çıkması göçlerin devamlılığında bir diğer etken olarak görülmektedir. Afgan göçleri özellikle komşu ülkelere olmaktadır. Komşu ülkelerin yanında aynı zamanda farklı ülkelerde de çok sayıda Afgan yaşamaktadır. Bunların kimisine gittikleri ülkeler tarafından vatandaşlık verilmiş ya da sığınmaya başvurulmuş veya çeşitli projeler ile ülkelere geri gönderilmişlerdir. İlk büyük göç hareketi ise; 1979 yılında SSCB'nin Afganistan'a uygulamış olduğu müdahaleler sonucunda olmuştur. Bu göç hareketinden ise en çok etkilenen ülke İran olmuştur. Afganistan –SSCB savaşının sonucunda savaşın etkisi ile

göçmen sayısı da artmıştır. Erkek halk cephede savaşması sebebi ile göçmenler de çoğunlukla kadın ve çocuklar yer almıştır. 1981 yılının başı itibariyle yaklaşık 3.7 milyon göçmen Pakistan ve İran'a kaçırmıştır (Margesson, 2007: 2).

Sıddıkoğlu'nun (2020:205-226) tespitlerine göre göçmenlerin Türkiye'yi tercih etmelerinde Türk-İslam senteziyle radikal örgütlerin olmayışının etkili olduğunu ifade eder. Türkiye, 1923'te laik demokratik bir devlet olarak kuruluşundan bu yana din kaynaklı şiddet ve militanlığa büyük ölçüde nüfuz edemeyen az sayıdaki Müslüman çoğunluklu ülkeden biridir. Türkiye'nin Mısır ve İran'daki İslam'ın farklı temsil ve algılarına coğrafi yakınlığı göz önüne alındığında, Filistin (Müslüman Kardeşler, İran İslam Devrimi ve Hizbullah) ve daha da önemlisi, El Kaide ve Irak ve Suriye İslam Devleti (İŞİD) gibi militan gruplar tarafından benimsenen İslam anlayışının uzaktan yakından Türk İslam'ıyla alakası olmadığı görülmüştür.

1982 yılında Türkiye Cumhuriyeti bir yasa çıkarmıştır. Bu yasa ile Pakistan, mülteci kamplarında bulunan 4350 kişi Türk asıllı göçmenleri ülkelerine kabul edeceklerini açıklamıştır. Bu göçmenlere daha sonra ise Türk Vatandaşlığı hakkı verileceğini ve akabinde de ülkelerinde kalan mallarının da gümrüksüz bir şekilde Türkiye'ye girişine izin verilecek ve her bir Afgan Mülteci için ise Konut yardımı yapılacağı duyurulmuştur. 1992 yılında ise ikinci göç dalgası ile Afganistan halkı karşı karşıya kalmıştır. Mücahitlerin iktidara gelmesi ile Afgan halkının göç süreci başlamıştır. 1996 yılında ise üçüncü göç Taliban'ın Afganistan'a hâkim olması ile gerçekleşmiştir. Dördünü göç dalgası ise 2001 yılında ve beşinci ise 2021 yılındaki göç sürecidir. 2021 yılında Taliban'ın tekrardan başa gelmesi ile birlikte Afganistan'da en büyük göç dalgası meydana gelmiştir. Bu süreçte göç edenler İran ve Pakistan'ı koridor ülke olarak kullanıp hedeflerini Türkiye ve Avrupa çevirmiştir. Tabii Afganistan'da meydana gelmiş olan bu göçler her zaman savaş ile sınırlı kalmamıştır. Bunlara ek olarak işsizlik, salgın hastalıklar, güvenlik sorunları, ırkçılık, eğitimdeki aksaklıklar ve Afgan halkının refah seviyesinin yüksek olduğu ülkelere doğru göç etmesi tercih sebebi olmuştur. Özellikle son yıllarda artan DAESH tehlikesinin Afganistan'da da gözükmeye başlaması ile gerek iç gerekse dış göçleri arttırmıştır (Mohammadi, Khudaverdi, Keşişyan, & Matlabi, 1398: 67-81).

3.6. 2001 Sonrası İran'ın Afganistan Politikası

11 Eylül 2001 tarihinde yaşanan saldırı sonrası İran için hem yeni fırsat hem de tehdit ortaya çıkarmıştır. Bir tarafta asıl düşmanı olan ABD varken diğer tarafta ise tehdit olarak gördüğü Taliban var. Taliban uyuşturucu ve insan kaçakçılığı yapmasından kaynaklı güvensizliği gibi güçlü radikal Sünni bir örgütün İran'ın içindeki Sünni Beluçları İran'a karşı harekete geçireceği endişesi, Taliban'ın İran'ın bölgesel rakibi Suudi Arabistan tarafından bir "maşa" olarak Tahran'a karşı kullanılma ihtimali ve mülteci sorunu gibi hususlar nedeniyle Tahran, ABD'nin Afganistan işgaline yeşil ışık yakmıştır. İran, Afganistan'da 11 Eylül sonrası dönemde, etnik ve mezhepsel bir yaklaşım sergilemeyeceğini göstermeye çalışsa da gerçek hayatta bu durum olmamıştır. Aksine, Afganistan siyasetinde belirli bir dönem için mezhepçi politikalar izlemeye devam etmiş ve kendisine doğal müttefik olarak gördüğü Şiiileri ve özellikle de Hazaraları Afganistan siyasetinde oldukça desteklemiştir. Bunun en önemli göstergesi 2001 sonrasında Hazaraların Afganistan'da elde ettiği siyasî güçtür. Hazaralar daha önce hiçbir dönemde ülkede bu denli bir siyasî güç elde edememiştir. Afganistan'dan gelen sığınmacıların zaman içerisinde İran için önemli bir güvenlik sorununa dönüştüğü söylenebilir. Özellikle Sünni Afganistanlıların İran'da bulunan diğer Sünni gruplarla etkileşim içerisine girmesi ve gelen sığınmacıların bir kesiminin Taliban rejiminin getirdiği radikal din anlayışını İran'a taşıma endişesi, Tahran'ın bu sorun ile yakından ilgilenmesine neden olmuştur. Bu sebeplerden dolayı İran sığınmacı sorununu kalıcı bir şekilde çözmek için özellikle 2001 sonrası dönemde kademeli bir şekilde bu kişileri Afganistan'a göndermeye başlamıştır. İran ile Afganistan arasında ortaya çıkan bir diğer önemli güvenlik sorunu mülteci meselesi ile bağlantılı olan uyuşturucu meselesidir. Söz konusu iki mesele de sınır güvenliği ile birebir ilişkilidir. İran, dünya uyuşturucu ticaretinin ana geçiş güzergâhlarından biri konumundadır. 11 Eylül'ün sonrasındaki olan gelişmeler İran ve ABD gibi önemli iki düşman ülkenin belli dönemlerde iş birliği yapabileceğini veya güvenlik politikalarının ortak bir noktada kesişebileceğini göstermiştir. İran ve ABD'nin Afganistan'da askerî olarak olmasa da yumuşak güç araçları ve istihbarı olarak kıyasıya bir rekabet içerisinde olduğu görülmektedir (Farzam, 2019: 5).

4. İRAN AFGANİSTAN İLİŞKİSİ AÇISINDAN AFGAN GÖÇMENLERİ

Afganistan jeopolitik konumu itibari ile fazlasıyla dikkat çeken bir ülkedir. Özellikle ipek yolunun ve Baharat yolunun üzerinde olması sebebi ile tarihten bu yana pek güçlü ülkelerin istilasına uğrayarak onlar ile karşı karşıya gelmiştir. 20. Yüzyılda Afganistan’da merkezi otoritenin olmaması ve yaşanan kaos ortamlarıyla başlayan göç günümüze kadar devam etmiştir. Bundan dolayı Afganistan en çok dış göç veren ülkeler arasında yer almaktadır. Göçün sebebi ise insanların yerinden edilmesi, ülke içindeki mevcut çatışma ve savaşlara bağlı olarak değişmektedir. Çoğunlukla iç ve dış güvenlik güçleri ile hükümetin silahlı muhalifleri arasında çatışmaların yaşandığı ve ihtilafli alanlar olarak adlandırılan güvensiz ve korumasız alanlarda insanların yerinden edilmesi oranı daha yüksektir. Bu bölgelerde, özellikle taraflar arasında günlük savaşların ve çatışmaların yaşandığı bölgelerde, büyük bir insan kitlesi geçimlerini sürdüremedikleri, tarım yapamadıkları veya arazilerini sulayamadıkları için savaştan kaçmaktadır. (Herson, 2014: 4-10)

4.1. İran – Taliban İlişkileri

Afganistan ve ABD yöneticileri 2018’in ikinci yarısından itibaren Afganistan-İran sınırında bulunan kentlere yönelik Taliban tarafından düzenlenen yoğun ve geniş çaplı saldırılardan Tahran’ı sorumlu tutan açıklamaları dikkat çekmişti. Trump yönetiminin 8 Mayıs 2018’de ülkesini nükleer anlaşmadan çekmesine bağlı olarak Washington-Tahran hattında yükselen gerginlikle ilişkilendirilen Taliban saldırıları, Tahran’ın ABD’ye birçok yönden misillemede bulunabileceği mesajını vermek istemesi olarak yorumlanmıştır. Trump yönetiminin ülkesini nükleer anlaşmadan çekmesiyle Washington-Tahran hattında yükselen gerginliğin ardından Tahran, ABD’ye misillemede bulunmak için Taliban’la iş birliğini artırmıştır. Trump yönetiminin Suriye’den sonra Afganistan’dan da çekilmeye hazırlandığı iddialarına paralel olarak Tahran-Taliban temaslarını arttırmıştır. Devam eden günlerde ise Tahran yönetimi artık Taliban’la ilişkisini gizlememiştir. 26 Aralık 2018’de resmî bir ziyaret kapsamında Kabil’de bulunan İran Ulusal Güvenlik Yüksek Konseyi Sekreteri Ali Şemhani ülkesinin bir süredir Taliban’la görüşüğünü açıkladıktan sonra benzer görüşmelerin ileride de devam edeceğini vurgulamıştır. Böylelikle son yıllarda sıkça gündeme getirilen Tahran-Taliban iş birliği iddiaları ilk kez üst düzey bir İranlı yetkili tarafından teyit edilmiş olurken Şemhani’nin ziyaretinden dört gün sonra bu defa

Taliban heyeti Tahran'ı ziyaret etmiştir. İlerleyen günlerde de İran Dışişleri Bakanı dâhil pek çok üst düzey İranlı yetkili tarafından Tahran-Taliban iş birliğine ilişkin açıklamalar gelmiştir (Alavi, 1400: 253-263).

4.2. İran'ın Afgan Mültecilere Yönelik Uygulamaları

Afganistan Mülteciler ve Geri Dönüş Bakanlığı, 2022 yılı Ekim ayı itibariyle İran'ın ülkedeki yaklaşık 7.000 Afgan sığınmacıyı sınır dışı ettiğini açıklamıştır. Keza Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (UNHCR) de 2022 yılı Temmuz ayında yaptığı açıklamada ise İran'ın, ülkeye son dönemde giriş yapan sığınmacıların %65'ini yakalayıp, Afganistan'a sınır dışı ettiğini duyurmuştur. Esasında iki yıldır yükselişe geçen bir durumun devamı niteliğindedir. Zira geçen sene Uluslararası Göç Örgütü (IOM) de benzer bir açıklamada bulunmuş ve yıl boyunca 1 milyondan fazla Afganistanlı'nın sınır dışı edildiğini söylemiştir. Afganistan nüfusunun yaklaşık 40 milyon olduğu düşünüldüğünde bu sayıların ne derece büyük olduğu anlaşılabilir. (Unhcr, t.y.: 1).

Yukarıda verilenmiş olan bilgilere bakıldığında İran'dan Afganistan'a geri gönderilen göçmenlerin sayısı değişkenlik arz etmektedir. Kanaatimce Uluslararası göç örgütünün ifade etmiş olduğu 1 milyon Afganistanlı göçmenin sınır dışı edildiği hakikate daha yakın olup gerçeği yansıtmaktadır. Çünkü (IOM) baştan sona göçmenlerin ülkeden sınır dışı edilmesinde aktif bir şekilde rol aldığından ötürü onların vermiş oldukları sayının gerçeği yansıttığı kanaatindeyim.

Bütün bu sınır dışı işlemlerinin yanı sıra Nisan ayından bu yana, İran'dan Afganistanlı sığınmacılara yönelik gerçekleşen şiddet olaylarının videoları sosyal medyaya düşmeye başlamıştır. Sınırdaki yakalanan mültecilere yapılan kötü muamelenin yanı sıra toplum içerisinde de gerginlikler yükselmeye başlamıştır. Örneğin geçtiğimiz 2022 yılının ekim aylarında Buşehr'de siyasi, güvenlik ve sosyal işlerden sorumlu vali yardımcısı Muhammed Taki İrani'nin yaptığı açıklamalar, tartışmalara sebep olmuştur. İrani yaptığı açıklamada; ilin "şerefli" insanların tamamını sığınmacılara ev veya mülk kiralayarak barınma yardımı yahut iş verme veya bulma gibi faaliyetlerde bulunmamaları gerektiği konusunda uyardıklarını belirtmiş, aksi hâlde kolluk kuvvetlerinin duruma müdahil olacağını ve bu kişilerin yerlerini bildirmeyenlere cezai yaptırımlar uygulanacağını söylemiştir. Keza bütün İran genelinde, sığınmacıların yoğunlukla yaşadığı alanlarda polis devriyelerinin

sayısı artırılmış; yol kontrollerinin sıklığı artırılarak belgesiz bir şekilde seyahat eden Afganlar, geri gönderilmek üzere yakalanmaya başlanmıştır. Yine aynı şekilde sokaklarda, çalıştıkları yerlerde ve toplu taşıma araçlarında belgesiz olan sığınmacılar geri gönderilmek üzere yakalanmıştır. Bu noktada İran'ın, yeni gelen sığınmacıların kaydını almakta zorluklar çıkardığı ve ihtiyaç duyduğu belgeleri vermemek üzere bir siyaset yürüttüğü hatırlanmalıdır. Sahadan kaynaklarla yapılan görüşmelerde, İran'ın bu baskısının ve Afganistan'da iyiden iyiye bozulan ekonomik koşulların, Türkiye'de de Afgan sığınmacıların artışına sebep olduğu yönünde bir kanı bulunmaktadır. Özellikle son dönemde, Türkiye'ye gelen Afganların büyük bir kısmı 5 ay ila 20 yıl arasında İran'da ikamet etmiş veya çalışmış Afganlardan oluşmakta olup transit olarak doğrudan Afganistan'dan Türkiye'ye gelenlerin sayısının, görece az olduğuna dair bir kanı bulunmaktadır. Bozulan ekonomik koşullardan dolayı genellikle ailenin en genç bireyleri, para kazanmak için İran'a veya Türkiye'ye gönderilmektedir. Bu bireylerden beklenti, gittikleri ülkeden kazandıkları parayı ailelerine göndererek yaşam giderlerinin sağlanmasıdır. Bu sebeple önce İran'a geçen genç bireyler (genelde bekâr erkekler), İran'da belli sektörlerde işe girmektedir. Burada yaşanan sorunların ardından para kazanamayacaklarını veya yaşamlarına devam edemeyeceklerini anlayan bu kişiler, Türkiye'ye geçmektedir. Afganistanlı mültecilere yönelik benzer bir baskı Pakistan'da da yaşanmıştır. Birçok sığınmacının belgeleri yenilenmemekte veya iptal edilmektedir. Bu sebeple ülkede yasal haklarından mahrum kalmış ve illegal bir şekilde yaşayan Afganların sayısı yükselmiştir. Bütün bu baskıların sonucunda iki ülkede de Afgan mülteciler zaman zaman protestolar gerçekleştirmektedir. Örneğin 19 Nisan günü İslamabad'da yüzlerce mülteci, UNHCR ofisinin önüne giderek “Ya bizi öldürün ya da bu kötü talihten kurtarın.” pankartları eşliğinde bir gösteri düzenlemiştir. İran'da da benzer gösteriler düzenlenmiş ancak bu protestolar kızışarak şiddete dönüşmüştür. Nisan ayının başında ise Herat'taki İran Konsoloslukuna bir grup protestocu taş atarak “İran'a ölüm!” sloganları atmış; bu durum, İranlılar arasında öfkeye sebep olarak iki ülke arasında yeni bir gerilime sebep olmuştur. İranlı ve Pakistanlı yetkililer, sığınmacı konusunu ulusal güvenlik meselesi olarak ele almaya ve bu yönde söylemlerini artırmaya başlamıştır. Buna bağlı olarak da sınır dışı işlemleri hız kazanmaya başlamıştır. Pakistan, Afganistan sınırına inşa ettiği çitin %94'ünü tamamlamış durumdadır. Öte yandan 2021'in sonu ila 2022 Şubat ayına kadar Zerenc ve İslam Kale gibi İran-Afganistan sınırının kilit geçiş noktalarından

İran'a girmeye çalışan yaklaşık 100 Afgan'ın İranlı güvenlik güçleri tarafından vurularak öldürüldüğü, 460'ının da yaralandığı açıklanmıştır (Mirzayi, 1397: 7-28).

Keza hasta yakınlarının bildirdiklerine göre yaralılar, sınırda kolluk kuvvetleri tarafından darp edilmiştir. İlber Ortaylı'nın “ Bir Ülkenin Akademik Anatomisi” adlı eserinde ise 23 Afgan göçmenin Herîrûd Nehri'nde boğularak öldüğü ifade edilmektedir. Bunun yanı sıra Afganistan-İran sınırında göçmenlerin geri itildiği, 57 göçmenin de adı geçen nehre atıldığı bunların arasından yukarıda da belirttiğimiz gibi 23 göçmenin boğularak hayatını kaybettiği ve geri kalanının da zor kurtulduğuna işaret edilmektedir (Ortaylı, 2022: 685-702).

Şimdi bunların ifadelerinden farklı olarak şunları da eklemek yerinde olacaktır. İran-Afganistan sınırında kaçakçılık, hırsızlık, tecavüz, uyuşturucu ticareti, kara para aklama ve ayrıca Türkiye ile yaşadığı son gerilimden sonra İran güçleri kasıtlı olarak göçmenleri Türkiye'ye karşı bir silah olarak kullanmaya başlamıştır. Örneğin göçmenlere geçiş vermezken onları kendi araçlarıyla Türkiye sınırına kadar taşımışlardır. Diğer taraftan da İran, Afganistanlı göçmenlerine (Şii Afgan olan Hazaralar hariç) bir vaatte bulunarak Suriye savaşında kullanmıştır.

Afgan sığınmacı meselesi 40 yıldır inişli çıkışlı bir şekilde İran'ın gündemini meşgul eden bir konudur. İran'ın son aldığı sert tedbirler ise ülkede meskûn sığınmacıların yeni arayışlara girmesine sebep olmaktadır. Ülkelerine dönmek istemeyen bu kitlenin, Pakistan'dan ve İran'dan uzaklaşarak Türkiye'ye gelmesi bir hayli olası gözükmemektedir. Türkiye'nin böylesi bir dönemde, hâlihazırda sınır güvenliğini artırmış ve sınır dışı işlemlerini hızlandırmış olması ise bu akının önceki yıllara oranla daha az hissedilmesini sağlayacaktır.

planı geliştirmiştir. Nitekim 2002'de İran, milyonlarca Afgan'ın geri dönüşünü hızlandırmak için Afganistan ve BMMYK ile yeni bir üçlü anlaşmaya imza atmışlardır. Bu anlaşma kapsamında Afganlı mültecilerin ülkelerine geri dönebilmeleri için Nisan 2002 itibariyle gönüllülük esaslı bir proje uygulanmaya başlanmıştır.. O günden bugüne 856 bini BMMYK'nin yardımıyla olmak üzere yaklaşık 1,4 milyon Afgan, Afganistan'a geri dönmüştür (Pur, Ferd, & Purbinger, 1396: 11-19).

4.3. İran'da Afgan Mülteci Krizi

19. Yüzyılın başlarında, Afganistan vatandaşları, ekonomik durumlarını düzeltmek ve daha iyi bir gelecek kaygısı ile İran'a doğru göç etmeye başlamışlardır. Binlerce Afganistan vatandaşı çalışmak için İran'a gitmiştir. Bu göç Sovyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgal ettiğı 1979 ile 2001 yılları arasında gerçekleşmiştir. Bu durum 2001 yılına kadar süren bir iç savaşla sonuçlanmıştır. Göçün başlıca nedenleri ise güvensizlik, şiddet, zorunlu hizmetler, ayrımcılık, kadınlara yönelik tehditler, insan hakları ve onur, yoksulluk ve işsizliktir. Bunun bir sonucu olarak 1980 ve 1989 yılları arasında Sovyetler Birliği'nin işgaliyle yaklaşık 2,9 milyon Afganistan vatandaşı İran'a kaçak yollarla iltica etmiştir. Daha sonra 1989 yılında da Sovyetler Birliği güçlerinin Afganistan'dan çekilmesiyle % 1,4 milyon Afgan ülkesine geri gönderilmiştir. Ancak Kabil'in düşmesi ile ve ardından iç savaşın 1992'de patlak vermesi ile Afganlar bir kez daha İran ve Pakistan'a kaçmaya başlamıştır. Afgan hareketinin dördüncü dalgası, Taliban'ın 1996 yılına dayanmakta olup baskıcı rejim iktidarı ele geçirmiştir. Daha sonra "Kuzey İttifakı"na karşı mücadeleleri şu ana kadar sürmüştür. İran, Afganistan için yoğun bir mülteci sığınağına dönüşmüştür. İran hükümeti Afganistanlı sığınmacılara yönelik "açık kapı" ve din kardeşliği politikasını uygulamıştır. Sovyetler Birliğinin Afganistan'ı işgal etmesiyle İran kapılarını Afganistan vatandaşlarına açmıştır. İran cömertçe Afganlara sağlık, eğitim ve iş olanakları gibi sosyal hizmetler sağlamıştır. İran hükümeti göçmenlere kayıt kartı verme politikasını açıklamıştır. Yeni gelen ve belgesiz Afganların yanı sıra tüm Afganların yaşadığı yerler de kayıt altına alınmıştır. Bu politikanın bir sonucu olarak İran'da mülteciler mülteci olmaktan ziyade göçmen olarak anılmaları kararlaştırılmıştır. 2002 ile 2006 yılları arasında yaklaşık 1,5 milyon Afgan evlerine dönmüştür. İran'da yaşayan kayıtlı Afganistan vatandaşlarının sayısı 2005 yılında 1.021.323 civarında olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, kayıtsız Afgan

vatandaşlarının sayısı kesin olarak bilinmemektedir. Bunula birlikte kayıtsız Afgan göçmen sayısının 500.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Rakamlara göre, kayıtlı olanların % 71'i İran'daki Afgan nüfusu, ikinci nesil olarak adlandırılan 30 yaşın altındadır. İran'da yaşayan Afganistanlılar hayatlarının yarısını İran'da geçirenlerden oluşur. İkinci nesil Afganların toplumsal değerleri ve özlemleri, ebeveynlerinden ve diğer Afganlardan farklıdır. Çünkü sosyal çevrelerin iki ülke karakterlerini ve ideolojilerini şekillendirmede büyük bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. Liberal ve dini bir ortamda yetiştirilen ikinci nesil Afganlar, eğitimsel kazanım, ekonomik fırsatlar ve mesleki becerilerden ilham alan yeni nesil Afganlılar İranlı meslektaşlarının sosyal değerleri ve özlemleri ile birleşti. Çok sayıda Afganistan vatandaşının İran hükümetini Afganların eğitim haklarını reddettiği gerekçesi ile İran hükümetini ayrımcı politikaları nedeni ile eleştirmiştir (Herson, 2014: 22-27).

İran'ın Afganistanlı mültecilere yönelik politikası 1951'de BM ile İran arasındaki mülteci sözleşmesi ve 1967 de oluşturulan İran anayasasının 17. maddesine göre (ücretli istihdam), 23 (kamu) 24 (iş mevzuatı ve sosyal güvenlik) ve 26 (hareket özgürlüğü). Bu maddelere göre İran hükümeti, kayıtlı olan mültecilere belgeler ile birlikte çalışma izini için başvuru yapmasına izin vermesi gerekmektedir. Ne kadar az sayıda mülteciye çalışma izni verilmiş olursa da Afganistanlı mültecilere deneyimli oldukları sektörlerde iş istihdamı verilmemiştir. Afgan mültecilere 'mavi kart' verilerek kaçak yaşamalarının bir nebze de olsa önüne geçilmiştir. Tabi bu kart hiçbir Afgan göçmen için ne bir garanti vermiş ne de onları belirsizlikten kurtarmıştır. Mavi kart almayan Afgan göçmenler kaçak olarak kabul edilip ülkeden atılmıştır. İran Hükümeti Afganistanlı göçmenlere karşı çıkarmış olduğu yasayla şunları söylemiştir. 'mavi kart' veya çalışma izni olmadan çalışan Afganlar hakkında yeni yasa çıkararak onların çalışmasını yasaklamıştır. Bu kriterlere sahip olmayan Afganistanlılar ise 2001 Mart ayına kadar İran'ı terk etmesi gerekiyor denmiştir. Bunun üzerine Çalışma ve Sosyal İşler Bakanlığı İranlı Şirketleri uyarmıştır. Yasadışı işçi çalıştırmamalarını ve yasadışı göçmen çalıştıran şirket sahiplerine ağır para cezası ve akabinde de hapis cezası verileceğini bildirerek belgesiz Afgan çalıştırmanın önüne geçmek istedi. İran hükümeti aynı zaman da çoğu Afganistan vatandaşını ülkeden ihraç etmek için adına olan çalışma belgesini de iptal etmiştir. Yabancı Göçmen İşleri Bürosu da 2000 yılında bir belge çıkararak tüm göçmenlere yönelik sertifika verme stratejisi geliştirdi. Bu

çıkarılan karara tüm göçmenlerde sıcak bakmışlardır (Nijad, Abdali, & Puri, 1395: 77-92).

4.4. İnsani Kriz ve Güvenlik Kaygıları

Eylül 2016 yılında, Uluslararası Göç Örgütü (IOM) aşağıdaki konuları ele almıştır. Afganistan'daki durum, yerinden edilmiş ve geri dönmüş göçmenler için acı verici bir hal başlamıştır. Devam eden çatışma, ekonomik belirsizlik, sosyal hizmetlerin yetersizliği ve ülkenin bir kısmında devam eden savaş nedeniyle can kayıplarının sayısı hızla artmaktadır (Ahmadi & Lakhan, 2017: 1-5). Bir önceki yıla göre %4'lük bir artışla 2015 yılında 11.000'den fazla kişi öldürüldü veya yaralandı (Unama, 2016: 3).

Ayrıca, komşu ülkelerden (İran ve Pakistan) geri dönen Afganistanlılar için Avrupa ülkeleri sosyal hizmetler krizine katkıda bulunmuştur. Güvensizlik Afgan göçmenlerin geri dönüşüyle daha da kötüleşen önemli bir sorun olmuştur. Terörist grup İştirakçileri geri dönen vatandaşlar kılığına girerek ülke çapında hareketleri tespit edilememiştir. Ayrıca, güvenlik analistleri radikalleşme ve geri dönenlerin terör örgütlerine katılımı da söz konusu olmuştur (Ahmadi & Lakhan, 2017: 1-5).

4.5. İran'ın Afganistan'daki Siyasi Etkisi

Afganistan, İran tarafından ulusal güvenlik açısından stratejik bir komşu olarak görülüyor. İslam Devrimi'nden önce bile, İran'ın son hükümdarı Muhammed Rıza Pehlevi Komünizmin Afganistan'a yayılmasından endişe duyuyordu. Sonuç olarak, antikomünist hareket gruplarını destekledi ve onlara savaşmaları için silah ve mali yardım sağladı. İslam devrimcisi krallık rejiminin yerine geçmeyi başardığında İslami liderler de Afganistan'a karşı aynı devrimci lider Ayetullah Humeyni gibi Sovyetler Birliği'ne karşı çıkmıştır. Çünkü Humayni Afganistan'daki hâkimiyeti ve İslam devrimini yaymaya hevesliydi. Komşu ülkelerdeki ideoloji temelli rejimler, O dönemde, Şii uzmanlar ve din adamları Afganistan'daki akademisyenler dini liderliğindeki hükümet yönetimini onaylamıştır. İran dini liderinin izlediği yol haritasını diğerleri de desteklemiştir. İran kökenli birçok Afgan-Şii grup, Afganistan'da Hazara ağırlıklı güçlü bir siyasi parti olan Hezb-e Vahdat'a ve islam birlik partilerine katılmıştır. İç karışıklıkların ardından ve Saddam Hüseyin'in 1980'deki askeri saldırısından İran daha fazla zaman ayıramadı ve Afgan meselelerine

yönelik çabaları boşa çıkmış oldu. Afgan Mücahitlerinin komünizm karşıtı fraksiyonları (Sünni ağırlıklı) ABD, Suudi Arabistan ve Pakistan'dan büyük miktarda yardım alırken İran, Afgan Şii-Mücahit güçlerinin şekillendirilmesinde kilit bir rol oynamıştır. İran-Irak savaşı 1988'de sona erdiğinde, İran'ın daha istikrarlı bir durumu vardı. Rahat bir nefes almasını ve dikkatini Afganistan meselelerine odaklamasını sağladı. Necibullah'ın düşüşünden sonra İran, 1992'de Afganistan'da kurulan hükümetle birlikte kendi çıkarlarını uygulamak için çok daha geniş bir alan elde etti. İran'ın Afganistan'daki etkisi 1992 ve 1996 yılları arasında, Afganistan'ın güç politikasında Afgan Hazara ve Tacik gruplar Tahran'da Kabil'deki Burhanuddin Rabbani liderliğindeki Tacik ağırlıklı hükümeti desteklediler. Ama aynı zamanda ara ara çatışan Hizb-i Vahdet Hazara'nın egemen olduğu partiye destek verdiler. Rabbani liderliğindeki hükümet 1993'te silahlı çatışmaya girdi. Kabil düşerek 1996 da Taliban iktidara geldiğinde, İran finansal ve Taliban karşıtı "Kuzey İttifakı" hareketine askerî destek verdi (Abadi, 1376: 7-22).

Kuzey eyaletlerinden Afgan Tacikleri, Hazaralar ve Özbekler, Tahran'ın Taliban rejimi ile girdiği ilişkisinden dolayı Taliban ağır bir şekilde etkilenmiştir. Sonuç olarak Suudi Arabistan kökenli Vahabi dini mezhep inançlarının olduğunu düşünüyorlardı.

İran Taliban rejimi altında yaşayan Şii Afganlara, özellikle de Hazara'lara baskı yaptığını düşünüyor. Dünya'nın dört bir yanındaki Şii nüfusun destekçisi olan İran Taliban rejiminin Şii Afganlara karşı yaptığı eylemleri güvensizlik ve şiddet olarak tanımlamıştır. Taliban 1998 yılı Ağustos ayında Afganistan'ın Mezar-i Şerif ilinde Afgan-Hazaraları ve Sekiz İran diplomatlarını katletmesi sonucu İran ile Taliban arasındaki ilişkiler daha da gergin bir seviyeye ulaşmıştır. Buna karşılık Tahran, Afganistan sınırı boyunca binlerce asker konuşlandırmıştır. Taliban'a saldırması ise bazı sınır endişesinden dolayı caydırılmıştır. Buna rağmen İran ve Taliban hiçbir zaman askeri olarak karşı karşıya gelmemiştir. İran Afganistan meselesiyle ilgili en iyi stratejik önlem olarak "Kuzey ittifakı"nı kendine yakın görmüştür. İran, Hindistan ve Rusya ile birlikte Taliban karşıtı "Kuzey İttifakı" hareketinin destekçisi konumunda olup her üç ülke de dinci Sünni egemenliğin genişlemesinin kendi hükümetlerini ve bölgesel güvenlik istikrarını tehlikeye atacağı düşüncesine kapılmışlardır. 9/11 saldırısının ardından İran Bölgesel ticaretin engellenmesi ve özellikle Orta Asya

lkelerindeki yatırım iş birliğinin sekteye uğraması düşüncesi ile Taliban'ın istikrarsızlaştırılmasında aktif rol oynamıştır. Kuzey Rejimine mali yardım, silah ve askeri danışmanlar sağlayarak İran aynı zamanda Taliban karştı uluslararası koalisyon Usled'in bir üyesiydi. Bu arada, "Kuzey İttifakı" Kasım 2001'de Kabil'i ele geçirdiğinde IRGC-QF (İslam Devrim Muhafızları) askeri danışmanları da vardı. Taliban rejiminin kş, İran'ın boyun eğmez bir düşmanla ilgili endişelerini hafifletti. Ancak Afgan etnik kökenli ve dini gruplar arasındaki güç dağılımı dengelenmedi. "İttifak", Peştunların% 40'ını oluşturduğu tahminlerine rağmen Tacik hâkimiyetindeki glerdi. Peştun kökenli olan Hamid Karzai, aday olarak hızla övülmeye başlandı. Karzai'nın başa gelmesinde etkili olan ABD büyükelçisinin İran Büyükelçisini ve onunda Kuzey ittifakını ikna etmesi sonucunda Karzai Afganistan'ın Meşru (geçici) Cumhurbaşkanı olmuştur. Afgan ulusal ordusunu İran eğitmek istemiştir ancak Washington yetkilileri tarafından reddedilmiştir. Ayrıca, birkaç Afgan lideri İran'ı Afganistan'ın Taliban sonrası hkmetinde kilit bir oyuncu olarak görmüştür. Tahran yetkilileri, özellikle ABD ile ilişkileri iyileştirmeyi bekliyorlardı. Ancak Başkan George W. Bush ile ilişkiler daha da kötüleşmiştir. 2000 yılında İran'ı Irak ve Kuzey Kore ile birlikte "Kötülük Ekseni" listesine eklemiştir. Daha sonrasında 2003 yılında çok boyutlu müzakere önerisini de reddetmiştir (Slavin, 2013: 1-8).

4.6. İran'ın Taliban'a Karşı Muhalefeti

İran'ın Taliban'a karşı muhalefетinin temel nedeni din ve aralarındaki etnik farklılıklardır. Etnik köken açısından İran, Farsça konuşmayı destekliyor. Ama Afgan Talibanı ise Peştunca konuşan Afganlardır. İran'ın desteklediği Ortodoks Sünni Müslüman bir gruptur. Afganistan'ın i savaşları bağlamında şunu belirtmekte fayda var. Mücahit glerinin başlangıçta tüm mezhepsel ve etnik gruplardan oluştuğudur. Fakat daha sonraları Suudi Arabistan ve Pakistan destekli Sünni Peştun etnik yapısından olduğu bariz bir şekil de görülmüştür. Afgan Milletinin oğunluğu Peştun, Tacik, Hazara, Türkmen ve zbek'ler den oluştuğu bir gerçektir. Ancak 1996 yılında ülkeyi ele geçiren Taliban Kabil'de etnik kökene göre Peştun-Afgan olan iktidarı kurmuştur. Sünni-Müslüman inançla Taliban Pakistan Medreselerinde (dini okul) eğitim görmüştür. Oliver Roy'a göre şiiler Pakistan'da gayrimüslim olarak kabul ediliyor. Medreselerde çok sayıda şii karştı literatür mevcuttur. Mescid-i Nebevi Camii imamı Pakistanlı şeyh Hudaibi Kaffar " şiileri (tanrısız), Rafawiz (sapkınlar)

ve Monofiqin, (ikiyüzlüler)" olarak tanımlamıştır. Şeyhin takipçilerinden olan Taliban 1998'de Mezar-ı Şerif'i ele geçirdiğinde, Hazaraları Katletmiştir. Afganistan'daki en korkunç olay olarak kabul edilen 2000'den fazla Şii Afgan iç savaşında öldürüldüğü ayrıca Kasım 1998'de yayınlanan Uluslararası İnsan Hakları raporuna göre Taliban ve müttefikleri Pakistanlı milislerin 2000 yılları arasında katlettiği ve çoğunun Şii-Afgan kadınlardan oluşan 5000 yakın kişinin küçük olup olmadığına bakılmaksızın öldürüldüğü ifade edilmektedir. Taliban tarafından Hazaraların Sünni mezhep inançlarını kabul etmesi veya Sünni olmadıkları için zorunlu fidye ödemeleri söylenmiştir. Mezar-i Şerif'te sekiz İran diplomatının ve bunun yanı sıra Şii olan Afganların Taliban tarafından katledilmesi İran ulusal Meclisi tarafından eleştirilmiştir. Örneğin İran parlamento üyesi Ali Ekber Nateq Noori Taliban'ı "cahil ve esnek olmayan fikirli insanlar, şiddet ve vahşete başvuran katiller ve acımasız eylemleri ile sadece Müslüman itibarının haysiyetini karalıyorlar" diye tanımlamıştır (Cooper, 1998: 1).

Ayrıca İran lideri Ayetullah Hamaney, Taliban'ı "barbar taş devri fikirli" insanlar olarak tanımladı. Ülkenin Taliban egemenliği altındaki çıkmazı da dâhil olmak üzere Şii Afganların durumu ve Taliban'ın yaptıklarından dolayı özür dilemesi gerektiğini ifade ederken aynı zamanda Taliban'a saldırmak için sınır boyunca 70.000 asker konuşlandırmıştır. Taliban'ın sadece özür dilememekle beraber İran bunu yapmaya kalkarsa Tahran'ı füze saldırılarıyla yerle bir etme tehdidinde bulundu. İran kendisini etrafındaki Şii-Müslüman ülkelerin birincil destekçisi olarak görmektedir. Bu nedenle İran, yaşanan sertlik ve baskı karşısında sessiz kalamamıştır. Afganistan'daki Şii-Afganların İran'daki Şah'ın laik rejimi sırasında bile, Tahran, Basra Körfezi ülkelerindeki Şii topluluğuna sempati duyduğunu söylemiştir (Tarock, 1999: 801-820).

Sonuç olarak, Taliban'ın Şii Afganları katletmesi İranlıların öfkesini körüklemiştir. Buna rağmen Sünni-Müslüman ilahiyat çalışmalarının merkezi olan Mısır'daki Ezher Üniversitesi Rektörü Şeyh Mahmud Şaltütte bir Fetva (kararname) yayımlayarak Şiiliği İslami okulun meşru mezheplerinden biri olarak tanımıştır. İran'ın endişe duyduğu bir diğer konu da Afgan mültecilerin akını iç çatışmalar ve işsizliğin artması sonucu ülkeden kaçmak zorunda kalan Afganistanlı göçmenlerdir. Afganistan ve İran 900 km'lik bir sınıra sahiptir. Taliban'ın hükümette olduğu yıllardan beri İran

Afganistan'la olan sınırından sürekli endişe doymuştur. Bu nedenle sınır güvenliğine gereğinden fazla önem vermiştir. İran'ın Afganistan'la olan sınır güvenliğini önemsemesinin birçok nedeni bulunmaktadır. Mezkûr sınırda insan kaçakçılığı, uyuşturucu ticareti, göç sorunu ve döviz kaçakçılığı günümüze kadar yapılmakta olan gerçeklerdir. Taliban afyon ve uyuşturucuları İran topraklarından Avrupa'ya taşıyor. Sadece Kasım 1998'de İran uyuşturucu karşıtı güçler bir buçuk ton uyuşturucu ele geçirmiştir. Afganistan sınırındaki Horasan eyaletindeki Taliban uyuşturucusundan Mülteci ve uyuşturucu kaçakçılığı Tahran yetkilileri için bir başka endişe kaynağıdır. İran, Taliban'ı ana Orta Noktası olan Suudi Arabistan'ın kuklası olarak görmektedir. İran'ın Doğu rakibi Taliban tarihsel ve dini olarak Suudi Arabistan'a bağımlıdır. Taliban'ın çekirdek liderleri, içinde bulunan Deobandi Medreseleriyle bağlantılıdır. Afganistan ve Pakistan'ın Peştun nüfuslu bölgelerinde. Deobandi Medreseler 19. yüzyılda kurulmuştur. Muhafazakâr Kızılderililer tarafından desteklenmiştir (Tarock, 1999: 801-820).

Devrimci olan Müslümanlar bu Medreselerde muhafazakâr İslami hukuk konusunda ve hukuk eğitimi Deobandi fikirleri ile meşhur olan Şah Veliullah'tan ilham almışlardır. Günümüzde Suudi Arabistan'da baskın mezhep olan Muhammed-ibn-Vahhab'ın geliştirdiği ve yorumladığı Vahabi mezhep inancıdır. Şiilik mezhebi hakkında açıklama yapan Vahhabi din adamı Ahmed-bin-Cibreen, "Şiilerin ortadan kaldırılması gereken kâfirler ve putperestler" olduğunu dile getirmiştir (Barnett, 1999: 79-91).

İranlı liderleri için ABD'nin caydırıcılık politikası bir paranoya kaynağı haline gelmiştir. İran, Taliban'ı ABD ve iki Müslüman müttefiki (Suudi Arabistan ve Pakistan) tarafından kurulan bir tuzak olarak görmektedir. Suudi Arabistan ve Pakistan İran'ı savaşa çekmek için ABD'nin muhtemelen kendilerini destekleyeceğine ikna oldular. Ortadoğu analistlerine göre, Özellikle Clinton'un yönetimi sırasında ABD'nin caydırıcılık politikası neticesinde temel amacı ABD'nin İran'a yönelmesi, İran rejimini kendi müttefiki olan bir satranç tahtasında oynan bir piyon olarak eski statüsüne geri getirmektir. ABD İran'a doğrudan müdahale etmekten kaçınmaktadır. Körfez savaşlarının sonuçları ile başa çıkmakta zorlanabileceği için İran tarafından başlatılan bir savaş Taliban'ı yalnızca ulusal güvenliğe yönelik potansiyel bir tehdit olarak

görmüyor. Ekonomik çıkarlar aynı zamanda Orta Asya ülkeleri için istikrarsızlaştırıcı bir güç olarak görüyorlar (Tarock, 1999: 801-820).

14 Ağustos 1947 tarihinde İslam Cumhuriyeti olarak siyasi varlığını ilan eden Pakistan, sınırları dahilinde olan vatandaşlarına sosyal, kültürel, politik ve dini alanlarda pek çok özgürlükler de getirmiştir. Özellikle İslam'ın yorumlanmasında seküler aydınlarla, gelenekselci aydınlar arasındaki yorum farkları, bazı dini gruplarda mezhepsel çatışmalara sebep olmuştur. Ehli-i Hadis ve'l Cemaat, Ehl-i Sünnet ve'l Cema'at Ahmediler, Kadıyaniler, Selefî, İsna Eş'ari, Tebliğ Cemaati ve İsmâ'îlî gibi dini fraksiyonlar bu mezhepsel çatışmanın odağında olan dini gruplar olmuştur. 1947'deki Keşmir savaşıdan sonra, ülkede mevcut bulunan Şii ve Sünni mezhepler arasında gerilim artmıştır. Ulusal ve uluslararası arenada çeşitli örgütler legal ve illegal faaliyetleriyle konjonktürel bazda değişimlere yol açmışlardır. Bunlar arasında 1979'daki İran Devrimi ile Afgan halkının Ruslara karşı verdiği cihat en başta gelir. Daha sona El Kaide örgütünün eylemleri, Afgan ve Pakistan Taliban'ının faaliyetleri, DEAŞ'ın eylemleri uluslararası düzeyde sorun teşkil eden eylemler arasında sayılmıştır (Sıddıkoğlu, 2020: 205 - 226).

Anlatılan bilgilere bakıldığında İran; Taliban'ı ABD'nin müttefikleri olan Suudi Arabistan'ın mali yardımıyla ve Pakistan'ın da ev sahipliğiyle ortaya çıkarıldığını savunmaktadır. İngiltere ve ABD'nin bir projesi olan Taliban, zikretmiş olduğumuz iki Müslüman ülkenin de söz konusu projeye destek ve ev sahipliği yapmasıyla meydana getirilmiş bir olaydır. Taliban bazen mücahit ismiyle de anılmaktadır. Fakat hakikatte Taliban Rusya'ya karşı ülkesini savunan gerçek mücahitlerden tamamen farklı bir yapıdır. Rus güçlerinin ülkeden çekilmesi sonrasında Kuzey bölgesinde Raşid Dostum, Güney bölgesinde Taliban'ın destekçisi olan Gulbiddin Hikmetyar ve Kuzey Güneyde de Tacik lider Ahmed Şah Mesut olmak üzere kendi aralarında sürekli gerginlik yaşamaya devam etmişlerdir. Bunların yaşamakta olduğu gerginliğin ana nedeniyse ırkçılık üzerine olduğunu rahatlıkla ifade edebiliriz. Tam ülke bir kaos içindeyken Başta ABD ve müttefikleri olmak üzere Peştun kökenli Gulbiddin Hikmetyar'ın da desteğiyle bir anda Taliban ortaya çıkmıştır.

İfade etmeye çalıştığımız Peştun kökenli ırkçılığın bir başka boyutunu da geçtiğimiz günlerde Afganistan'da muteber sayılan ve kitleler tarafından izlenen TOLONEWS haberlerinde de yer almıştır. İlgili habere göre eskiden Afganistan

toprakları (Durand line) olan ve günümüzde ise Pakistan'a ait bir bölge olarak tanınsa da Afganistan hala orayı Pakistan'ın toprağı olarak tanımamıştır. Söz konusu ettiğimiz bölgedeysse Peştun kökenli insanlar yaşamaktadırlar. İşte Taliban bu bölgede yaşayan Peştun asıllı olan insanları özellikle Türkmen ve Özbeklerin yanı sıra Tacik ve Hazaraların yaşadığı bölge olan Afganistan'ın Güney Türkistan olarak adlandırılan bölgelere zorla yerleştirme kararı almıştır (Tolo, 2023: 1).

Diğer yandan Taliban'ın hedeflerinden biri de Afganistan'ın Kuzeyinde imarı devam eden ve ülkenin büyük projelerinden biri olan Qush Tepe Kanalı (Nehir)'nin bitmesiyle bu büyük su kanalının bir tarafına tamamen Peştun kökenli insanları yerleştirmektir. Yukarıdaki habere bakıldığında %50'sinin Türk asıllı ve geri kalanının da Farsça konuşan Tacik ve Hazaralardan oluşan Kuzey bölgesine Peştunların yerleştirilmesi bir başka kaosu sebeplerinden biri olacaktır. Bölgede yaşayan Türkler ise bu kanalın yapılmasından memnundurlar. Fakat ülkenin Güneyinden veya Pakistan ile Afganistan arasında yer alıp şu anda Pakistan toprakları olarak tanılan bölgeden alınıp Kuzeye yerleştirilmek istenen bu Peştunlara (Kuçi) ise karşıdırlar. Çünkü Güneyden Kuzeye yerleştirilmek istenen bu insanların gelmesiyle bölgede yaşayan Türklerin toprakları ve ellerinde olan varlıklarının gasp edilmesi söz konusudur.

4.7. Gönüllü Geri Dönüş Kapsamında Afganistan Göçmenleri

Sovyet Rusya'nın Afganistan'dan geri çekilmesinden sonra çoğu Afgan halkı evlerine yurtlarına dönmek için harekete geçmişlerdir. Tabii bu durum çok kısa sürmüştür. Taliban'ın iktidara gelmesi ile İran'a yönelik göçleri yine devam etmiştir. İran nüfusunun git gide artması ile göçmen sorunu artık yeni bir boyut olarak karşımıza çıkmaktadır. İran ekonomisine büyük bir yük olmaya başlamıştır. Göçmen sorunu bu durumda İran'ı her anlamda olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Bu olayların ardından Amerika Bileşik Devletlerinin Afganistan işgali neticesinde İran'ın da Afganistan'a karşı siyasetinde değişimler meydana gelmiştir. Peki, bunun nedeni nedir? Bu olay İran hükümeti için hem yeni fırsatlar hem de yeni tehdit meselesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Taliban'ın yok olacağı düşüncesi İran hükümeti için yeni bir fırsat niteliği taşımaktadır. Bundan dolayı da İran hükümeti boş kalmayarak Afganistan'ın inşası için ekonomik sorumluluklar almıştır. Taliban yönetiminin indirileceği düşüncesi Afgan göçmen sorununda çözümü olacaktır. Cenevre sözleşmesinde yer almış olan geri gönderme yetkisi ile mültecilerin istekleri doğrultusunda ülkelerine geri

dönebilecekleri hakları olduğu ve literatür de bu durum ‘gönüllü geri dönüş’ olarak tanımlanmaktadır. Gönüllü geri dönüş gündeminin uygulanması önemli bir çözüm yöntemi haline gelmiştir. Tabii gönüllü dönüşler kanunlara ve hukuka uygun olmalıdır (Unhrc, 1401: 1).

4.8. Afgan Göçmenlerinin İran’da Karşılaştıkları Sorunlar

4.8.1. İkamet

Dr. Arash Nasir isfahani, sosyolog ve Tahran Şehir Çalışmaları ve Planlama Merkezi Sosyal İşler Yardımcısı, İran'a yaklaşık kırk yıldır göç eden geniş çaplı Afgan mültecilerinin sayısız sorunları hakkında bir makalede, İran politikalarının Afgan göçmenlerinin İran toplumuyla olan yerleşim geçmişleri ve bağlantılarına bakılmaksızın, sürekli tam vatandaşlık haklarından mahrum kalmalarına ve yasal ayrımcılık deneyimlemelerine neden olduğunu belirtmiştir. (Selimi, 2022: 1). İran'da 4. dalga COVID-19'un yayılmasıyla, genel veya bölgesel karantina uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu karantinalar özel işletmeleri en çok etkileyenler arasındadır.

Bu tür durumlarda, devlet yardımları gibi sosyal yardımlar veya hammadde satışı devlet fiyatlarıyla, ekonomik olarak etkilenen insanlara yardımcı olmak için uygun çözümler olabilir. Ancak İran'da yaşayan ve bunun gibi yardımlardan yararlanamayan milyonlarca insan da vardır. Afganistanlı göçmenler, Iraklılar, Pakistanlılar ve diğer ülkelerin vatandaşları asla yardım paketlerinden yararlanamamıştır. İfade ettiğimiz bu göçmenler sadece ekonomik yardımlardan değil, aynı zamanda kimlik ve nüfus cüzdanı olmadığı için birçok devlet hizmetinden mahrum kalmıştır. Ancak herhangi bir yardım almış olsa bile bir göçmen bu hizmetleri uzun bir beklemenin ve yoğun takiplerin ardından alabilir (Masiha, 2021: 1). Rusya’nın Afganistan’ı işgalinden sonra Afgan halkı İran’a göç edince İran hükümeti de Afganlara ikamet kartı adı altında ‘Mavi Kart’ vermiştir. İran hükümetinin muhacir olarak tanımladığı Afganlara artık yasal olarak İran’da yaşama hakkı vermiştir.

“İran’a göç ettikten yaklaşık 3 ay sonra İran hükümeti belli saatlerde bizleri mescitlere çağırarak bizi kayıt altına aldı, akabinde de bizim elimize kayıt olduğumuza dair birer belge verdiler. Aradan yanlış hatırlamıyor isem 2 senenin sonunda bizlere Mavi kart vermeye başladılar.”

1992 yılına gelindiğinde İran hükümetinin değişmeye başlamış ve zamanında mavi kart verilen Afganistan mültecileri için bu kartın geçerliliğinin dolduğunu ilan

etmişlerdir. Bundan sonra ise Afganlar için 1992-2003 yılları geri dönüş uygulanmasına başlanmış olup ancak bu süreç bir sürü belge ve evrak ile çok zahmetli bir hal almaya başlamıştır. 2003 yılına gelindiğinde ise İran hükümeti artık yeni bir yol olan Amayeş sistemine geçmiştir. Bu durum Afganistan mültecileri için iyi olup tekrardan kayıtları yapılmıştır. Belli bir ücret dâhilinde Artık Amayeş sistemi ile Afgan halkına ikametgâh izni verilmiştir. Fakat bu sefer de kalabalık aileler için bu durum maddi yönden çok zorlayıcı olmaya başlamıştır. Amayeş sistemine kayıt olmadığı takdirde kaçak durumuna düşmektedirler. Dolayısıyla Afganlar yakalandıkları takdirde direk sınır dışı edilmektedirler.

Tabii İran hükûmeti Afgan halkını hangi ile kayıt ettiyse Afganlar o ilde yaşamak zorundadır. Farklı bir ile gitmeleri yasaklanmıştır. Şehirlerarası yolculuk yapmak misafirliğe gitmek için izin zorunlu hale gelmiştir. Afganistanlı göçmenler izin almadıkları takdirde eğer şehir dışına çıkarsa hiç sorgusuz sınır dışı edileceklerdir. Bu durum göçmenler için zorlu ve kötü bir süreç olmuş olsa da devletler için kontrol mekanizması olmuştur.

Genel olarak bakacak olursak İran hükümetinin Afganistan göçmenlerine verdiği Amayeş kartı ile daha düzenli bir kontrol sağlamaya yardımcı olmuştur. Afgan halkı için ise İran'da bu şekilde yaşama hakkı tanınmıştır. Tabi Afganistan halkı için ise bu Amayeş kartı zamanla ücretli olması kalabalık aileler için zorlayıcı bir hal almaya başlamıştır. Eğer ki o kart yenilenmezse bu sefer Afganistan göçmenleri sınır dışı ediliyor ve bu durum da Afganistan halkını her türlü sıkıştırıyor. Pasaport ile ikametgâh yöntemi ise Afgan göçmenler için bir nebze de olsa çözüm yolu olmuştur.

Bazı Afganistanlı göçmenler İranlıların göçmenlere yönelik taciz ve zulmün yer aldığı videoların korku saldığını ve bu nedenle dolaşmaktan korktuklarını söylüyorlar. İş için Tahran'a gitmiş olan Muhammed Emin, Pasaport ve vize sahibi olmasına rağmen, vatandaşlarının İran'da maruz kaldığı taciz ve zulüm videolarını izleyerek korkuya kapılmış, dolayısıyla evden fazla çıkmadığını ifade etmektedir.

Muhammed Emin, işsizlik ve zor ekonomik koşulları nedeniyle ülkesini terk etmiş olmasına rağmen, İran'dan çok hoş anıları olmadığını belirtiyor: "İran halkının Afganistan halkına doğru bir tutumu yok, hatta bir şey almak için bile yan yana gelmek gerektiğinde doğru bir şekilde konuşmuyorlar. "Sen Afgan'sın, göçmensin, burada ne işin var?" diyorlar. Afganların umutsuzluğa kapılmasını ve kendi vatanlarına

gitmelerini sağlamak için bu sözleri söylüyorlar." Bir diğeri de Süleyman Azizi, İran'da yaşayan diğeri bir göçmendir. Ülkeye yasal yollarla gitmiştir. Azizi, "son videoların Afganistanlı göçmenlere yönelik şiddetle bağlantılı olduğunu söylemektedir. Azizi 'ye göre, sosyal medya platformlarında yayılan bazı videolarda Afgan göçmenlere karşı sert muamele daha çok Meşhet şehrinde gerçekleşmektedir (Göçmen, 140: 1).

Öte yandan Taliban Sözcüsü:

"Afganistan vatandaşlarının İran'da yanlış muameleyle karşı karşıya kaldıklarına dair raporlar aldıklarını belirtmiştir. İran İslam Cumhuriyeti, geçmişte Afganistan göçmenlere misafirperverlik ettikleri gibi şu anda da onlara rahatsızlık vermediklerini ifade etmektedirler. Son zamanlarda, İran'ın bazı şehirlerinde Afgan göçmenlere karşı muhalefet olduğuna dair raporlar yayınlanmış olup bu durumu kanıtlayan görüntüler ise sosyal medyada mevcut olup tepkileri kendine çekmiştir (Mucahid, 2022: 1).

4.8.2. İstihdam

Afganistanlı göçmenler İran devleti için önemli ölçüde bir işgücü istihdamına sebebiyet vermiştir. Afganistan'da var olan istikrasızlık İran devletini ekonomik olarak olumsuz yöne doğru itmiştir. Bunun sonucunda ise Afganistan'dan İran'a çok fazla işçi göçü yaşanmaya başlamıştır. Göçmenlerin İran'a aileleri geldiği gibi artık bireysel olarak da gelmeye başlayan Afgan göçmenler de olmuştur. Bununla birlikte para biriktirmek için mevsimlik işçi olarak gelenler de olmuştur. 18-20 yaş aralığındaki gençlere ise Amayeş kartı ile İran'da sürekli olarak çalışma hakkı tanınmıştır. Fakat şöyle de bir problem daha da çıkmaya başlamıştır. Her ne kadar Üniversite mezunu olsalar olsun İran hükümeti Afgan göçmenlere mezun oldukları bölümlerde çalışma imkânı tanımamıştır.

İran'da yaşayan Afgan kadınlar ailelerine destek olmak için çalışırlardı. İran'da doğmuş olan Afgan kadınlar kızlar da hem okur hem de işe giderlerdi.

Göçler artık Afgan halkı için sosyal yapıların ve kültürel yapılarının birer parçası haline gelmiştir. Birçok Afgan halkı göç sayesinde akrabalık bağları her köşeye yayılmış ve genç Afganlar için ise birer fırsata dönüşmüştür. İşgücü açısından İran ülkesi Afganistan halkı için birer fırsat olarak karşılına çıkmıştır. Çalışma kartları ile Amayeş kartı olan Afganistanlılar için iş imkânları doğmuştur. Fakat bu iş kolları Afganistan halkı için ağır işler olmuştur. Üniversite mezunu Afganistan halkı için ise

mesleklerini yapma imkânı tanımamıştır. İran hükümeti bundan kaynaklı olarak Üniversite mezunu Afganlar için farklı ülkelere göç etmelerine neden olmuştur. Düzensiz Afgan göçmenlerin var oluşları ise İran Devleti'ni ekonomik olarak zorlamıştır.

4.8.3. Eğitim

2020-21 eğitim ve öğretim yılında 470.000'den fazla Afgan çocuk, 138.000'i belgesiz olmak üzere, ilk ve orta okullara kayıt olmuştur. İran hükümeti, Afganistanlı göçmen çocuklarının okullara erişimini sağladığını iddia etse de, basında çıkan haberler, Afganistanlı göçmen çocuklarının eğitimde hala zorluklarla karşılaştığını ifade etmektedir. Ayrıca, İran'da doğan birçok Afganistanlı göçmen çocuğu, ne doğum ne de kimlik belgesini alamamışlardır. Durum böyle olduğunda ise eğitim yaşına gelmiş çocukların okula kayıt yaptırmaları imkansız hale gelmiştir. Bunun yanı sıra devletin sunmuş olduğu hizmetlerden de yararlanamaz olmuşlardır. (Asylum, 2022: 63).

İran'da eğitim görmek isteyen Afganistanlı gençlerin Amayeş kartlarının olmasına rağmen eğitim almaları için ücret istenmiştir

İran'da kayıt dışı yaşayan Afganistanlı öğrenciler için Eğitim kurumları mevcuttur. Fakat bu eğitim kurumları İran devleti tarafından kabul edilmiyordu. Bu kurumlar da eğitim alan öğrenciler İran hükümeti tarafından aldıkları eğitim geçersiz sayılıyordu.

İran'da üniversite okumak isteyen Afganistanlı gençlere yönelik bir sürü engelleyici faktörler öne sürmektedir. İran hükümeti ilk olarak sınava girmemeleri için her türlü prosedürleri uygularlar. Ardından ise üniversiteyi kazansalar bile istediği bölümleri okuma imkânı tanımazlar. Mezun olsalar bile İran'da onlara iş istihdamı da sağlanmamaktadır.

Afganistanlı göçmenler eğitim hakkından sadece geldikleri ilk zamanlar zorlanmadan faydalanmıştır. Sonraki dönemler de ise Afgan halkını istemeyen İran hükümeti zorlayıcı prosedürler ile Afganistanlı göçmenlerin karşısına çıkmıştır. Yani anlayacağınız İran'da Afganistanlıların eğitim görmesi istenmemektedir. Eğitim imkânı tanısa bile bu sefer de iyi mesleklerde çalışmaları istenmemektedir.

4.8.4. Sağlık

Birleşmiş Milletlerin vermiş olduğu desteğiyle İran sağlık hizmetlerinin iddiasına göre; belge sahibi olmayan veya yasa dışı yollarla ülkeye sığınan göçmenlere de erişim imkanı sağlamaktadır. Göçmenlerin yerleşim yerlerinde ve göçmen nüfusunun yoğun olduğu bölgelerde, sağlık ocakları kurularak hizmet verilmektedir. Böylece göçmenlerin temel sağlık ihtiyaçları karşılanmakta olup sağlık hizmetlerine erişimleri kolaylaştırılmaktadır (Asylym, 2022: 67).

İlk gelen Afganlar mavi karta sahip oldukları için sağlık hizmetlerinden ücretsiz bir şekilde faydalanmaktadır. Ama amayeş kartlarına sahip olan Afganistanlılar çoğu zaman sağlık hizmetlerinden faydalanamamışlardır. BM desteği ile ameliyat masrafları karşılanmıştır. Kaçak yaşayan Afgan halkı ise hiçbir şekilde sağlık hizmetlerinden faydalanamamışlardır.

Anlatılanlara Baktığımızda İran devleti her konuda olduğu gibi sağlık konusunda da Afganistan mültecilerine sıkıntılar çıkarmıştır. BM ile İran devleti aralarında yaptığı mülteci anlaşmasını bile hiçe sayarak BM’lerin destek olmasını dahi İran devleti o yardımlara sınırlama getirerek mültecileri savunmasız bir hale sokmuştur.

4.8.5. Barınma

İran’da iki farklı şekilde evler kiralanır. Birincisi; aylık olarak ödemeler yapılır. Diğer ikincisi ise; rehin sistemi denilen toplu para ödenir ve sözleşmenin bittiği tarihten itibaren para kiracıya geri ödenir. Kira fiyatları semtlere şehirlere göre farklılıklar gösterir.

İran’ın bir bölgesinde Afganistan halkına ev kiralamadıkları gibi mevcut Afganistanlı kiracıları da ve mahalledeki tüm yabancı kiracıları evlerinden ihraç etmişlerdir. Ne acıdır ki bir sığınmacının sığınmış olduğu ülke de yaptığı bir hatadan dolayı diğer tüm sığınmacıların kutu muamele görmesidir.

Mülkiyet edinme hakkı

İran’ın Afganistan’a sınır illeri olan Sistan ve Beluçistan şehirlerinde “Nihatak” adında göçmenler için transit aynı zamanda da bir yerleşim yeri olarak kullanılan bir bölge oluşturulmuştur. Aslına bakılırsa İran hükümeti kendine sığınan göçmenleri

BM'nin yardımıyla 12 ile yayarak 20 yerleşim yerine dağıtmıştır. Diğer illere seyahat etmeleri ise katı kurallara tabi tutulmuştur. Bu denli sıkı kurallara rağmen yine de göçmenlere sayısız sıkıntılar çıkarmıştır. Örneğin; Gayrimenkul edinmemeleri ve ev kiralayamamaları vb. zorluklar çıkarmıştır. (Asylym, 2022: 68-69).

Afganistan göçmenleri İran'da ev, araba ve arsa gibi taşınır veya taşınmazları hiçbir şekilde kendi üstlerine alamazlar. (Şii Afganlar için bazı kolaylıklar sağlanmaktadır). Çünkü İran devleti bunlar için belirli bir prosedürler uygulamaktadır. Tüm bu zorluklara rağmen göçmenler ev, araba ve arsa gibi taşınmazları satın almak istediği takdirde bir İranlı vatandaşının üzerine yapmakla edinebilir. Fakat bu durumda da bahse konu edilen ev, arsa ve araba İranlı vatandaşın üzerine yapıldığından onun istediği şekilde kullanılabilir. Bunlardan anladığımız kadarıyla ister taşınır isterse de taşınmaz olsun İran devleti göçmenlerin ihtiyacı olan kolaylıkların hiçbir şekilde sağlamamaktadır.

Yani anlaşıldığı üzere Amayeş sistemi ile İran'da yaşayan Afganistanlı göçmenler hiçbir şekilde mülkiyet edinmiyor. Neyim beyin de anlattığına göre İran hükûmetinin aldığı bu katı kurallar sadece Afganistanlı göçmenlere yönelik olmayıp İran'da yaşayan tüm göçmen statüsüne sahip olan kişiler için geçerlidir.

Afganistan'dan İran'a bireysel göçlerin olduğu kadar Toplu halde de göçler mevcuttur. Bunlardan birincisi ise 1981 yılında Rusya'nın Afganistan'ı işgali ile gerçekleşmiştir.

Afganistanlı göçmenler sadece İran'a değil diğer komşu ülkelere de göç etmektedirler. Komşu ülkelerin başında ise Pakistan gelmektedir. Pakistan'ı tercih etme nedenlerinin başında ise mezhep benzerliği yer almaktadır. İran'ı ağırlıklı olarak Şii Hazaralar tercih ederken, Pakistan'ı ise daha çok Peştunlar ve diğer Sünni kökenli Afganistanlı göçmenler tercih etmektedirler (Rostami-Povey, 2007: 242).

Savaş sebebiyle ülkesini, evini ve yurdunu terk eden Afganistanlı göçmenler savaşın bitmesinin ardından çoğu ülkesine dönme umudu ile yanıp tutuşmuşlardır. Tabi uzun süren savaşlar beraberinde siyasi sorunları da getirmiştir. Durum böyle olunca ülkelere geri dönme umutları hayal olmuştur.

Afgan halkının İran'ı tercih etme nedenlerinden bir diğeri ise Farsça konuşuyor olmalarıdır. Afgan halkıyla dillerinin ortak olmasından dolayı orada yabancılık çekmeyeceklerini düşünmüşlerdir.

Değişik kültürlerden bir araya gelen bireylerin birbirlerine alışma süreleri uzun sürer. Dolayısıyla insanların göç ettikleri bölgeye alışmaları biraz zaman almaktadır. Bu sebeple insanlar daha çok kendi akrabalarının yakınında yaşamayı tercih etmektedirler.

Genel bir değerlendirme yapmak gerekirse doğrudan Afganistan'dan İran'a göç etmek oldukça güçtür. Bu yüzden göçmenler Pakistan üzerinden göç etmeyi de tercih etmektedirler. Afganistan'da bitmek bilmeyen siyasi, ekonomik vb. krizler göç olgusunu beraberinde getirerek senelerce süren bir olay halini almıştır. İran'ın komşu ülke olması ve dil benzerliği hasebiyle iş imkânlarının olması da İran'ı cazip hale getirmiştir. İran Afganistanlılar için artık 2. vatan toprağı haline dönüşmüştür. Göçlerin doğal sonucu olarak Afganistan-İran sınırında kaçakçılık çok önemli bir yer edinmiştir.

5. SONUÇ

Göç, değişik kültürlerin bir araya gelerek zengin bir karışım oluşturduğu ve insanların birbirini anlamayı, desteklemeyi ve birlikte yaşamayı öğrendiği bir deneyimdir. Yeni kültürel etkileşimlere sebep olup insanlar arasında kültürel çeşitlilik ve zenginlik oluşturur. Göç, ekonomik büyümeyi teşvik eder. Çünkü göçmenler yeni iş fırsatları yaratıp İşgücüne katkıda bulunurlar. Göç, kaynakların dağılımında eşitsizliklere yol açar. Bazı bölgelerde aşırı nüfus ve sosyal gerilimlerin ortaya çıkmasına sebep olur. Göçmenler ve yerel nüfus entegrasyon ve sosyal uyum sürecinde zorluklar yaşarlar. Göç, karmaşık bir konu olup birçok farklı etkisi vardır. Göçün kültürel çeşitlilik ve zenginlik yaratma potansiyeli olduğu gibi, sosyal, ekonomik, demografik ve siyasi etkileri de vardır. Göç, göçmenlerin sağlık, eğitim ve sosyal hizmetlere erişiminde eşitsizlikleri artırabilir. Aynı zamanda kaynakların ve yeteneklerin farklı ülkeler arası dağılımında dengesizliklere neden olur. Göçmenlerin gelişimine katkıda bulunur ve kendi ülkelerine geri döndüklerinde yeni beceriler ve deneyimlerle ekonomiye katkıda bulunurlar. Göçmenlerin yaşadığı zorluklar nedeniyle insan hakları ihlalleri riskini artırır. Ayrıca nüfus yapısında değişikliklere neden olarak demografik etkileri ortaya çıkarır. Uluslararası ilişkileri etkiler ve ülkeler arasında iş birliğe ve gerilimlere yol açar. Dolayısıyla Afganistanlı göçmenlerin İran'a göç etmek için oldukça zorlu şartlar altında yaşadıkları bir gerçektir. Aynı zamanda oldukça uzun süren bir göç olayıdır. Afganistan'dan İran'a yapılan göçlerdeki en büyük sorun ise sınır güvenliğinin tek taraflı yapılmasıdır. Afganistan'dan İran'a gelen düzensiz göçmen hareketliliği beraberinde insan kaçaklığını da getirmiştir. Bu nedenle, İran hükümeti gelen göçmenlere karşı cephe alması, vize, çalışma, oturma izinleri gibi izin verilmesi gereken belgelerin verilmemesi ile sonuçlanmıştır. Afganistan'dan direkt İran'a geçmek zor bir süreç olmasından dolayı çoğu göçmen Pakistan üzerinden İran'a geçiş yapmaktadır. Çünkü gittikleri başka ülkelerde de kimi zaman mezhep farklılığından kimi zaman ise dil öğrenme sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Savaş sonucu vatanlarını ve evlerini terk eden göçmenlerin çoğunun niyeti ise savaş bitiminde vatanlarına geri dönmektir. Çünkü çoğu göçmenin vatanında bıraktığı malı ve mülkü vardı. Fakat uzun süren savaşlar ve siyasi istikrarsızlıklar buna engel olup çoğu göçmen yurtlarına dönemiyordu.

Afgan göçmenlerinin İran'ı tercih etmesinin bir diğer sebebi ise komşu ülke olmasının haricinde aynı dili konuşmaları da etkili olmuştur. Çünkü dil faktörü onlar için en büyük sorun oluyordu. Farklı kültürlerin bir araya gelmesi de hiç kolay olmuyordu. Çoğu Afgan göçmen akrabalarının ya da tanıdıklarının yaşadığı bölgelere göç ediyorlardı. İran'a yapılan yoğun göçler sonucunda İran hükümeti de buna bağlı olarak oturma izni ve bir sürü prosedür için çok fazla ücretler istemesi de beraberinde kaçakçıların artmasına sebebiyet vermektedir.

İran hükümeti okumak isteyen Afganistanlı göçmenlere hiçbir şekilde okuma fırsatını vermemiştir. Üniversite sınavına girememesi için önüne bir sürü engel koymuştur. Diyelim ki üniversite sınava girerek yeterli puanı alsa bile istediği bölümü seçememe engeli getirmiştir. Anlayacağınız İran devlet işlerinde ya da saygın mesleklerde Afganistanlı mültecileri çalıştırmak istememiştir. Göçmenler inşaatlar ve fabrikalar da sadece işçi olarak çalışabilmektedir. Çoğu göçmen ev ve araba sahibi olma hayali içinde olmasına rağmen İran bu hakkı kendilerine tanımamaktadır. Göçmenler güvendiği bir İran vatandaşı üzerinden mülkiyet sahibi olabilir. Fakat bu durumda da büyük sorunlarla karşılaşmaktadır. Afganistanlı göçmenler hiçbir bankadan hesap açamazlar. Varlıklarını kendi imkânları ile korumak zorundadırlar. Aynı zamanda sağlık hizmetlerinden de yararlanamayan göçmenler kötü hastalıklara yakalanıp hayatını kaybederler. Kısacası İran hükümeti Afgan göçmenlerine karşı sürekli ikinci sınıf insan muamelesi yapmıştır.

Bu çalışmamın amacı; İran'ın Afgan mültecilere karşı uyguladığı politikaları araştırmak ve sizlere anlatmaktır. İlk adımda göç ve göçün çeşitlerinden bahsedilmiştir. Daha sonrasında ise Afganistan ve İran'ın genel tanıtımını yaparak Afganistanlı göçmenleri İran'a yaptıkları göçün aşamalarından söz edilmiştir. İran'da bulunan veya daha sonra İran yerleşmiş olan göçmenlerin kendilerinin vermiş oldukları ifadelerle Ayayeş kartı hususuna dair bilgiler yer almıştır. Bu konuda saha çalışması da yaparak onların neden İran'a göç ettikleri ne şekilde göç ettikleri ve göç ettikten sonra yaşadıkları tecrübeleri yer almıştır. Afganistan'da Rusya'nın işgali ile başlayan savaş durumu iç savaşa dönüşerek Afgan halkı ülkelerinden başka ülkelere göç etmek durumunda kalmıştır. Afganistanlılar için artık göç süreci sadece yer değiştirme hareketi olarak kalmayıp aynı zamanda birer kültürel hareket haline

dönüşmüştür. Afganistan'ın komşusu olan İran Afgan göçmenleri için hedef ülke haline gelmiştir.

Afganistan halkının çoğu dil konusunda sıkıntı çekmemek adına İran'a göç etmeleri en önemli gerçeklerin başında gelmektedir. Çünkü göçmenlerin gittikleri yere uyum sağlayabilmeleri için dilin ve dinin aynı olması bir avantaj olup daha hızlı kaynaşmaya sebep teşkil etmektedir. Ne kadar bu durumla karşılanmış olsalar bile İran halkı hiçbir zaman Afganistan halkını istemediği gerçeğini de değiştirmemiştir. Yapılan araştırma ve görüşmeler sonucunda Afganistan göçmenlerinin İran'ı tercih etme nedenlerinin başında dil ve din faktörünün yer almasıyla beraber diğer bir faktör ise İran devletinin ilk zamanlarda Afganistan halkına karşı uyguladığı açık kapı politikası da etkili olmuştur. Diğer faktörler ise sınır ülke olması, kolay iş bulma düşüncesi, akraba dost ilişkileri ile kültürel benzerlik olduğu görülmüştür. Fakat hiçbiri umdukları gibi olmamıştır.

İran, BM'nin uyguladığı bir yöntemle Afganistan göçmenlerinin "Amayeş" adı verilen bir belge vererek, Afganistan vatandaşlarının İran'da mülteci statüsüne girebileceklerini belirtmiştir. Mülteci statüsüne girmeyen ve ülke içinde kaçak olarak yaşayan Afganistanlılar ise herhangi bir hakka sahip olmayacaktır. Amayeş kartı üzerinde "geçici kart" yazmaktadır. Bu kartın her yıl yenilenmesi için belirli bir ücret talep edilmektedir. Bu durum göçmenleri maddi olarak zorlamaktadır. Ayrıca, okuma yazma bilmeyenler için İran hükümeti birçok prosedür belirlemiştir. Sonuç olarak, Afganistan göçmenleri büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.

İran'da yaşadığına dair belgesi veya yasal olarak İran'da bulunan göçmenlere eğitim hakkı verilmektedir. Ancak bu eğitim hakkı belli bir ücrete tabi tutulmaktadır. Maalesef çoğu göçmen, bu ücreti ödeyemediği için okuma imkânına sahip değildir. Afganların İran'dan göç etmeye yönelmelerinin diğer nedenleri arasında vatandaşlık alamama, mülkiyet edinememe sorunları bulunmaktadır. Ayrıca İranlı bir kadınla Afganistanlı bir erkeğin evlenmesi durumunda da hukuki zorluklar bulunmaktadır. Bu tür evliliklerden doğan çocuklar da vatandaşlık sorunuyla karşı karşıya kalmaktadır. Bu ve benzeri sebeplerden dolayı Afganistan göçmenler İran'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Bu koşullar altında nitelikli meslek sahibi olan göçmenler kendi mesleklerini yapmak için diğer ülkelere göç etmeye başlamıştır. Mülakat yaptığımız kişilerin dikkat çekmek istedikleri konulardan biri de şudur: Çoğu Afganistanlı göçmenin sağlık

hizmetlerinden mahrum bırakıldığı, İran hükümetinin BM ile yaptığı anlaşmaya uymadığı ve İran devletinin hukuki anlamda yenilik yapma isteğinin olmadığı görülmektedir. Durum böyleyken İran hükümeti yenilikleri yalnızca kendi vatandaşlarına sunduğu gibi sığınmacı statüsünde bulunan göçmenlere de sunmalıdır. Çünkü Afganistan'a gönderilen her göçmen kaçak yollarla tekrar İran'a geri dönmektedir. Bu durum, İran'ın bu tür zorlu koşullarla mücadele eden insanlara yönelik haksızlığına işaret etmektedir. Aynı zamanda, İran'dan Türkiye'ye olan göçlerin de artması, bu durumu daha da belirgin hale getirmiştir. Afganistan, İran ve BM arasındaki üçlü anlaşma sağlam bir zemine oturtulmalıdır. Çünkü İran Afganistan'ın göç sorunuyla mücadele ederek mülteci statüsündeki ve bu statüye sahip olan kişilerin başka ülkelere gönderilmesi konusunda AB ülkeleri ve BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ile anlaşmalar yaparak bu krizi çözmelidir.

KAYNAKLAR

- Abadi, S. C. (1376). افغانستان بحران در ایران اسلامی جمهوری خارجی سیاست. *Pūjuheş Hukuk ve Siyaset*.
- Abrahmian, E. T. (1940). مدرن ایران تاریخ. Tahrān: Gharal.
- afghanpaper.com. (t.y.). <http://www.afghanpaper.com/info/joghrafiya/maaden.htm>:
<http://www.afghanpaper.com/info/joghrafiya/maaden.htm> adresinden alındı
- Ahmadi, B., & Lakhan, S. (2017). *The Afghan Refugee Crisis in 2016*. United States Institute of Peace: <https://returnandintegration.iom.int/en/resources/report/afghan-refugee-crisis-2016> adresinden alındı
- Ak, B. U. (2021). Göç Kavramı ve Kuramları. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*.
- Alavi, S. A. (1400). پژوهشنامه ۲۰۲۱-۲۰۰۱ ایران و آمریکا منازعه پرتو در افغانستان ملی امنیت تبیین. الملل بین سیاست ایرانی.
- Anonim. (2023). Radar. 2023 tarihinde EMO. adresinden alındı
- Barnett, R. (1999). *Afghanistan Under The Taliban*. Ockland: <https://www.proquest.com/openview/5cdd126a08f9a0bb1a34064e246dabb6/1.pdf?pq-origsite=gscholar&cbl=41559>.
- Baytar, İ. (2022). Afganistanlı Mültecilerin İran'a Göç Etmesinin Nedenleri ve Sonuçları. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi sosyal bilimler dergisi*.
- Bihışti, S. C. (2021, 02). گوید؟ می چه روانشناسی مخاطرت؛ تا مهاجرت از <https://morr.gov.af/sites/default/files/2021-02/%E2%80%8C%20مهاجرت%20تا%20مخاطرت%20روان%E2%80%8C%20شناسی%20چه%E2%80%8C%20گوید%20مخاطرت%20روان%E2%80%8C%20شناسی%20چه%E2%80%8C%20گوید.pdf>: <https://morr.gov.af/sites/default/files/2021-02/%E2%80%8C%20مهاجرت%20تا%20مخاطرت%20روان%E2%80%8C%20شناسی%20چه%E2%80%8C%20گوید.pdf> adresinden alındı
- Cooper, K. J. (1998). *Taliban Massacre Based on Ethnicity*. The Washigton Post: <https://www.washingtonpost.com/archive/politics/1998/11/28/taliban-massacre-based-on-ethnicity/efe15f81-abed-4e57-96f1-046cc59d1d48/>.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Dennison, J. (2022). *Re-thinking the Drivers of Regular and Irregular Migration: Evidence From the Mena Region*. Florence, Italy: Migration Policy Centre European University Institute .
- Farzam, R. (2019). İran- Taliban İlişkileri. *İran Araştırmalar Merkezi*.
- Ghani, M. A. (1398). افغانستان اسالمی جمهوری پرتولیم، و معادن وزارت معادن سکتور راه نقشه.
- Göçmen, b. A. (1401, 01 21). را ایران مقیم های/افغان برخی افغان مهاجرین ادیت و آزار ویدیوهای. آزادی رادیو. است کرده هراسان <https://da.azadiradio.com/a/31795707.html> adresinden alındı
- Herson, M. k. (2014). مهاجرت بررسی نشریه آن از بعد و 2014 سال در افغانستان بیجا شده مردمان. اجباری .
- Huseyin Hatemi Nijad, Y. A. (1395). Senjiş-i Keyfiyyet Zindeg-i Muhaciran Afgan Mukim-i İran ba Ruykerd-i Zihni. *Fasılname-i çağrafyay-i Serzemin-i İlmi ve Pūjuheji*.
- Joly, D. (tarih yok). Some Structural Effects of Migration on Receiving and Sending Countries. *Centre for Research in Ethnic Relations*.
- Keskin, E. B. (2015). Türkiye, Almanya ve AB Üçgeninde Mülteci Krizi. *Seta Analiz*.

- Keşani, B. v. (1398). فرهنگي هم نظريه پايه بر ايرانيان با ايران مقيم هاي افغان فرهنگي ميان ارتباطات. *فرهنگي ميان مطالعات*.
- Khalidi, N. A. (2017). *تشنج گرداب در افغانستان*. Brisbane, Australia.
- Koyuk, A. S. (2021). *Afganistan Türkmenleri (Kuzey Bölgesi). Mskü Edebiyat Fakültesi Dergisi*.
- Laçinok, N. Y. (2006, 01 24). *Tasam*. Türk Asya Stratejik Araştırmalar Merkezi: https://tasam.org/tr-TR/Icerik/346/afganistanda_guvenlik_ve_istikrar_sorunu adresinden alındı
- Laşeki, İ. İ. (2013). *پژوهشی-علمی فصلنامه*. تاپی محوریت با بزرگ خراسان ژئوپلیتیک بر تحلیلی. *بزرگ خراسان پژوهشنامه*
- Margesson, R. (2007, 01 26). *Afghan Refugees: Current Status and Future Prospects*. Defense Technical Information Center: <https://apps.dtic.mil/sti/citations/ADA464830> adresinden alındı
- Masiha, F. (2021, 04 11). *ملی کارت و شناسنامه از محروم ایران در افغان مهاجران مشکلات*. Bbc News: <https://www.bbc.com/persian/iran-56712543> adresinden alındı
- Mihranfer, S. İ. (1390- 2011). *کشورهای کار بازار در آن اقتصادی اثرات و المللی بین مهاجرت*. *جمعیت فصلنامه*. مهاجرپذیر
- Mirzad. (2021, 02). *آن انواع و عوامل مهاجرت؛*. <https://morr.gov.af/sites/default/files/2021-02/آن%20انواع%20و%20عوامل%20مهاجرت%20.pdf>: <https://morr.gov.af/sites/default/files/2021-02/آن%20انواع%20و%20عوامل%20مهاجرت%20.pdf> adresinden alındı
- Mirzayi, P. A. (1397). *هرندی محله موردی مطالعه: ایران شهری نواحی در افغانستانی مهاجران ادغام*. *ایران انسانشناسی پژوهشهای*. تهران در
- Mohammadi, Y., Khudaverdi, H., Keşişyan, G., & Matlabi, M. (1398). *ویژگیهای و علل*. *انقلاب از بعد ایران اسلامی جمهوری ملی امنیت بر آن تأثیر و ایران به افغانستان اتباع مهاجرت اسلامی*.
- Mucahid, Z. (2022, 04 05). *نکند انیت و آزار را افغان مهاجران خواهیمی ایران دولت از*. Bbc News Farsi: <https://www.bbc.com/persian/afghanistan-60981581> adresinden alındı
- Nejefi, A. (tarih yok). *افغانستان در زبانی و فرهنگی قومی تنوع*.
- Nijad, H. H., Abdali, Y., & Puri, İ. A. (1395). *با ایران مقيم افغان مهاجران زندگی کیفیت سنجش*. *پژوهشی علمی سرزمین، جغرافیایی فصلنامه*. ذهنی رویکرد
- Olszwska, F. A. (2007). *The Iranian Afghans. Iranian Studies*.
- Ortaylı, İ. (2022). *Bir Ülkenin Akademik Anatomisi*. İstanbul: İnkılap Kitapevi .
- Öz, A. Ş., Demir, R., Schreglmann, S., Düzenli, A., Kaya, S., Aras, B. T., & Elbeyli, M. (2020). *Çeşitli Açılardan Göç ve Eğitim. Iksad Publications*.
- Popal, K. (2011). *افغانستان های ملیت نژاد*.
- Pur, İ. E., Ferd, B. V., & Purbinger, M. N. (1396). *حقوق در مهاجرین حقوق تطبیقی ای مقایسه*. *SİD*. *افغان مهاجرین بر تاکید با الملل بین حقوق و ایران*
- Purtaş, F. (2012). *Orta Asya ile Güney Asya Arasında Modern İpekyolu Projesi*. Ankara : Tasarım Baskı.
- Rigiderakhshan, M. (2020). *İran'ın Dış Politika Kimliğini Oluşturan Faktörler. Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*.
- Rızayî, E. v. (1398). *افغانستان شهروندان قانونی غیر های مهاجرت عوامل شناسایی*. Kabul, Afghanistan.
- Roman, G., & Muiin, T. M. (1372). *اسلام تا آغاز از ایران*. İntişarat İlmi ve Ferhangi.
- Rostami-Povey, E. (2007). *Afghan Refugees in Iran, Pakistan, the U.K., and the U.S. and Life after Return: A Comparative Gender Analysis. Iranian Studies*.

- Selimi, A. (2022, 05 11-12). *Anadolu Ajansı*. مشکلات گسترده سرنوشت و پناهجویان نامعلوم سرنوشت و گسترده مشکلات اجتماعی: ایران در افغان نامعلوم سرنوشت و گسترده مشکلات اجتماعی/ایران در-افغان-پناهجویان 2584557 adresinden alındı
- Silahşur, H. (2017, 03 13). *Anadolu Ajansı*. اجرای افغانستان در «1000 کاسا» برق انتقال پروژه. افغانستان-در-1000-کاسا-برق-انتقال-پروژه/افغانستان/شودمی-اجرای 770218 adresinden alındı
- Sağiroğlu, A. Z. (2021). “Korku Çağı: Terör, Salgın ve Mülteciler”, İnsan ve Toplum, 11 (4) 201-228. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/insanvetoplum/issue/71120/1139401>. (erişim tarihi: 23.08.2023).
- Sıddıkoğlu, H. (2020). “The Changing Perception of Islam in Pakistan and Turkey: A Comparative Analysis”, Bilig, nr. 92, 205-226.
- Slavin, F. A. (2013). *Iran, Afghanistan, and South Asia:: Resolving Regional Sources of Instability*. Atlantic Council.
- Şifai, A. (2014, 05 31). *bbc Farsi News*. www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/05/140520_k05_karzai_legacy_afghan_president: https://www.bbc.com/persian/afghanistan/2014/05/140520_k05_karzai_legacy_afghan_president adresinden alındı
- Tamer, M. (2020). Göç, Göçün Nedenleri ve Uluslararası Göç Üzerine Kavramsal bir Analiz. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*.
- Tarock, A. (1999). *Third World Quarterly*. Avustralya: <https://www.jstor.org/stable/3993589>.
- Tolo. (2023, 06 12). *Tolonews*. Tolonews - 6pm News - 12 June 2023: https://www.youtube.com/watch?v=NleMHZ9CM_I adresinden alındı
- Topcuoğlu, R. A. (2016). Göç Yazınındaki Düzenli ve Düzensiz Göç Kavramları: İnsan Hakları Temelinde bir Kavramsal Sorgulama. *Dergipark*.
- Tosun, S. B. (2016). Göçün Çevre Sorunlarına Etkileri. *International Symposium on Environment and Morality*.
- Tuncel, S. E. (2015). Göç ve İnsan. *Birey ve Toplum*.
- Turyal, G. (2012). *اسلامی امور تنظیم و اسلام*. Sweden: Payam-i Vatan.
- Tüzükan, D. (2013). Uluslararası İş Gücü Göçünün Uluslararası Sosyal Politika ve Düzgün İş Uusurları İçinde İncelenmesi. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*.
- Unama. (2016). *Afghanistan Protection Civillians in Armed Conflict*. Kabul, Afganistan: Unama.
- unfpa.org. (2014). *Unfpa*. unfpa.org: <https://afghanistan.unfpa.org/node/15227> adresinden alındı
- Unhcr. (t.y.). *Unhcr*. The UN Refugee Agency: <https://www.unhcr.org/ir/refugees-in-iran/> adresinden alındı
- unhcr.org. (2022, 04 08). *Unhcr*. palavras-importam-dari-1.pdf: <https://help.unhcr.org/brazil/wp-content/uploads/sites/8/2022/04/palavras-importam-dari-1.pdf> adresinden alındı
- Unhrc. (1401). *افغانستانی کنندگان بازگشت - (کمیساریا تسهیلات با بازگشت) داوطلبانه بازگشت*. Unhrc: <https://help.unhcr.org/iran/voluntary-repatriation-unhcr-facilitated-return> adresinden alındı
- Ünlü, S., Kızıllan, T., & Elciyar, K. (2018). Göçmenlerin Uyum Sağlama Sürecinde Yaşadıkları. *Dergipark*.
- Vogelsang, W. (2002). *The Afghans*. London.
- Yıldız, B. (2023). asdasdasd. 12443543, 1- 12.

Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri ve Etkileri. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* volume.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : RAHİMİ, Azizullah

Uyruğu : Afganistan

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi / Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı	Devam ediyor
Lisans	Amir Ali Shir Nawaye Yüksek Öğretim Enstitüsü - Cevizcan Hukuk ve Siyasi Bilgiler Fakültesi – İdari ve Diplomasi -2019	

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev
2014- den beri	Afganistan	Eğitim ve İnsani Yardım Vakfı Kurucu Başkanı
-		
-		

Yabancı Dil

Türkmençe

Türkçe

Farsca

Özbekçe

SERTİFİKALAR

Dünya Bilim ve Eğitim Federasyonu (Bugünün Gençleri Yarının Liderleri 2014)

Genç İstihdam AB destekli Girişimcilik 2013

Hercules Human Resources (İnsan Kaynakları ve Sosyal Girişimcilik 2013)

